

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՄԵԱՆ

ՏՆՈՐԵՆ-ԽՄԲԱԳՐԱԳԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆԻՍ 1885

ԲՈՎԱՆԳՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայկական ճամբարի	ՍՈՒՔԻԱՍ Վ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ
Տիստի կամ մասկեր բոյս (Կիսական ճամբար)	Յ. ԹԻՒՅՍԻՒՋԵԱՆ
Մայր իմ եւ հայր իմ.	ԳՐԱՍԷՐ ԱՏՈՄ
Թուրք	ՍՄԲԱՏ ԴԱԻԹԵԱՆ
Հիւանդանոցի	ԵՂԻՇԷ Վ. ԴՈՒՐԵԱՆ
Դերմանական կեանք	ՎԱՀՆՈՒՆԻ
Հայ օրագրութիւն	ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
Մաղիկ խառնոց	Ն. ՏԱՀԱԽԱՐԵԱՆ
Առ Տ. Միկայիլ Ձերագ	ԳՐԱՍԷՐ ԱՏՈՄ

Կ. ՊՈՒԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՂՏԱՏԵԱՆ

(ԱՐԱՄԵԱՆ)

1885

ԿՈՒՆԵԷԹ—ԻԻԼ—ԼՈՒՂԱԹ. — Բառագիրք Ֆռանսու-
թուրք. Հեղինակը Մէնմէտ Շիւքրի եւ Միքայէլ Աշճեան
Պաշտօնատարք Հանրային Կրթութեան Նախարարութեան.

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԾՏԱՐՈՒԿԻՉ ԳԱՐԵԳԻՆ ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ
Հրատարակուեցաւ ամբողջ գործն որ կը պարունակէ ուե-
լի քան 2000 երես երկու հատորի մէջ ամփոփեալ:
Գին 2 հատորին մէկ Օսմ. ոսկի

ՇՈՂԵՐ ՈՒ ՅՈՂԵՐ. — Պատանեկական բանաստեղծու-
թիւնք. Մասն Ա. (1882-1885). — Ազեքսանդր Գ. Փա-
նտեան:

ՍԻՐԱՆՈՅՇ. — Սրբունի Տիւսար :

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐԲ ԳԱՂՂԻԵՐԵՆԷ Ի ՀԱՅ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ
— Յօրինեաց Ռ. Յ. Պէրպէրեան :

ԹՈՐՈՍ ԱՂԲԱՐ. (Մասն Բ.) — Դրեց Գ. Վ. Սրուանձա-
տեանց : Գին 12 դահեկան :

ՀԱՇԱԿ ԱՐԴԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ. — Աշխատասիրեաց
Ա. Պրպէրճեան : Գին Ա. մասին 5, Բ. մասին 7 դահեկան :

ԱԲԲԱ ՌՅՆՍԹԱՆԹԵՆ. — Թարգմանեց Եւփիմէ Պ. Օտ-
եան : Գին 10 դահեկան :

ԲԵՐԱՅԻ ԳԻՇՆԵՐՆԵՐ. — Հեղինակ Յակոբ Մ. Հաճեան :
Գին 51 դահեկան :

ԻՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ կամ Տղոց աչքն ու ականջը կրթելու ե
դանակ, Ազատ Թարգմանութիւն Մ. Մամուրեան: Գին 6 դհ

ՀԱՄՈՎ - ՀՈՏՈՎ. — Երկասիրեց Գ. Վ. Սրուանձատեանց

ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵԻՈՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԱՅԱՐԵՆԱԿ ԳԱՐԱՌՍ
Մասն Ա. և Բ. — Տեղագրեց Մանուէլ Միրախորեան :

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԵՂԵՆԱԿԱՆ ԱՐԴԻ ԼԵԶՈՒԻ. —
Բաժանեալ ի յիսուն և հինգ դաս, յօրինեալ ըստ նորա-
գոյն դրութեան ի պէտս Հայկազն ուսանողաց ի Տիմիդ-
րիոս Զօրագեանէ. Տպագրութիւն Պաղտատեան. գին դհ. 4:

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳԷՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՍԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ՏԵՕՐԵՆ-ԽՐԱԳՐԱԳԵՏ

ԵՂԻԱ ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՅՈՒՆԻՍ 1885

Կ. ՊՕԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՆՏԱՏԼԵԱՆ

(ԱՐԱՄԵԱՆ)

—
1885

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍ

ԱՄՍԵԱՅ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՇԱՆ Ս.Գ.Ի.Ր.Գ.

ԺԲ. Մովսէս Խորենացի. — Ինձ այսպէս թուի թէ՛ զկնի միանգամ զկորիւնոյ բանսն իւր ուզիլ եւ հարազատ մտօքն հասկանալու, եւ այնու առ յիշիլ ինչ զովացնելու զմեր տաւրացեալ երեսակայտքիւն, որ կը յուսայր թերեւս աներկրայելի եւ լուսաւոր հաստատութիւն դռնել համբաւեալ հրաշիցդ դոյութեան վերայ՝ ի կորիւն, որ այս խնդրոյն մէջ նախագոյն եւ մեծադոյն հեղինակութիւն ունի ի կարգի ժամանակակից պատմչացդ, — ինքն, կըսեմ, որ հաւանականաբար անձամբ իսկ ներկայ էր Մեսրոբայ աշխատութեանց, եւ կենակից ընդ նմա յայնմ ժամանակի իսկ՝ յորում կարծեցեալ տեսիլքն կատարուեցան, լինելովն այն աշակերտաց խմբէն՝ զոր Մեսրոբը ընդ իւր իջեցուցեր էր ի Միջագետս, — անշուշտ իւր բնիկ արժէիւքն կարող պիտի լինիմք այժմ խմանալ եւ յարգել նաեւ զԽորենացւոյն բանսն, յոր հարկ է որ տնցնիմք այժմ քննելու :

Խորենացի, թէպէտ ժամանակաւ կրտսեր եւ կարգուն երկրորդ, բայց առաւել հռչակ դտած է քան զկորիւնոյ՝ իւր պատմութիւնն : Գրեթէ ամենայն բանասէր զայն ի բերան դիւմ. բայց կարեւոր է որ անգամ մի եւս երկրորդեմք զայն ատանոր. « Մեսրոբայ, կ'ըսէ, յայտմ եւս անհաջ մնացեալ՝ « յաղօթմ սարաւինի. եւ տեսանէ ոչ ի քուն՝ երազ, եւ ոչ

« յարթնութեան՝ տեսիլ, այլ ի սրտին գործարանի երեւո-
« թացեալ հոգւոյն աչաց թաթ՝ ձեռին աջոյ՝ դրելով ի վերայ
« վիմի⁽¹⁾ . զի որպէս ի ձեան վերջը դժին կուտեալ ունէր
« քարն⁽²⁾ . եւ ոչ միայն երեւութացաւ, այլ եւ հանգամանք
« ամենայնի՝ որպէս յաման ինչ՝ ի միտս նորա հաւաքեցաւ . և
« յարուցեալ յաղօթիցն ետեղծ զնշանագիրս մեր՝ հանդերձ
« Հռովմանոսիւ », եւ այլն (Գ . ԾԳ .) :

Զայս հաստուածն ընթեռնելով՝ ո՞ է որ չտեսներ զայն մեծ
նմանութիւնն, որ կայ ընդ սա եւ ընդ վիպասանաձև պատ-
մութիւնն, զոր ի վեր անդր ի մէջ բերէինք յարդի գրութենէ
մը հանելով . բայց մեզ համար այդ նմանութիւնը այնքան
նշանական չէ, որքան նշանական է այն զոր ունի ընդ կոր-
իւնոյ բանիցն : Թերեւս օտարոտի իմն երեւին բանքս . բայց
աղէ ի քննութիւն — ի քննութիւն, կ'ըսեմք քննադատական

(1) Ասանոր ոմանք ի գրչագրաց զմեր Խօթն ծայնաւոր sumu կը յաւե-
լուն, անիմանալի թողով թէ ի՞նչ կ'ուզեն ակնարկել այնու, եւ կամ ի՞նչ-
պէս յօդել զայն հրաշից՝ տեսնան պատմութեանդ հետ . այլ յայտնի է այնոր
անհարազատ յաւելումն լինելն . — բայց զայդմանէ յԲ . մասին ճառիս
առանձինն :

(2) Թէպէտ մեր խնդրոյն ոչ վնասակար, եւ ոչ՝ մասնագրին ուզած՝ եւ
հնոց սիրելի եղած զիմաստն ծածկելու չափ՝ մթին, բայց յայտնի է որ
գրչագրական աւերք կան այս տողին մէջ, եւ ցարդ գոհացուցիչ ուղղագ-
րութիւն առած չէ : Այս խանգարմունք, որ քանի մը բառից վերայ է
միանգամայն, հասարակք են մեր արդի գրչագրաց, մինչեւ նաեւ Փարպեց-
ւոյն եկամուտ ընդօրինակութեան : Զուղիղ ձեւ բանին գտնելու համար, —
որում փորձ մի կուզեմք փորձել աստ, — նախ ի յայտնի եւ ի դիւրագու-
նէն սկսիմք, որ է կոռնեալն : Զայս բառս՝ Մեսրոբայ Տօնական վարքը (ի
Հայկ . Սովի . ՀՏ . ԺԱ . էջ 10) ի սպառ զանց ըրած է, եւ ոմանք ի գրչ-
ագրաց ի կոռնեալ փոխած, ինչպէս նաեւ Փարպեցականն, որ զբառին
էական խեղաթիւրութիւնն չուղղեւ . իսկ Առձեռն բառարանն՝ զայն ուղ-
ղեալ է ի կտեալ, նոյնպէս վրիպակ եւ անընդունելի ձեւ : Մեք, տեղոյն
պահանջեալ իմաստին եւ լեզուիս բառական կազմութեան հաւասարիմ
մնալով՝ եւ գրչաց վրիպագրութենէն նուազ հեռանալով՝ կ'ընթեռնումք
կիտեալ (որոյ արմատն կը լինի կէտ) . որով եւ վերասանամք մոռացեալ
ընտիր բայ մը, որոյ զածանցեալն կիտեալ՝ կը յիշատակուի արդէն ի բա-
ռագիրս . — Սմին նման գիտառն յ'ու փոխելով՝ կ'ուղղուի նաեւ անդէպն
ուներ՝ ի յիմեր . — Կը մնայ դժուարութիւնն վերջի գծի գուզեակ բառե-
րէն միոյն վերայ . նկեցին ծալի՝ զախտաւորութիւնն առաջնոյն վերայ
կասկածելով՝ զայն բոլորովին կը յապաւէ յիւրում Մեկնութեան Բերակա-

(critique) աչօք, — անցնիմք անդամ մի, եւ գուցէ թէ մեք իսկ զարմանամք տեսնելով որ Խորենացի իրօք աւելի ինչ ըսած չէ, կամ աւելի ինչ ըսել ուզած չէ, քան զիւր նախորդն զոր իւր աչաց առջեւ ունէր :

Խորենեան պատմութիւնդ երկու գլխաւոր տարերս կներկայացունէ իւր պատկերին մէջ. մին՝ աղօթքն է Մեսրոբայ, եւ միւսն՝ աջն : Այդ երկու հիմնական մասունքն կան ճշդիւ նաեւ կորիւնոյ հատուածոյն մէջ, այսու զանազանութեամբ՝ որ իբրեւ նկար՝ կորիւնոյն պարզական ձեւ մը ունի, իսկ Խորենացոյն՝ պճնազարդ յաւելուածովք սեթեւեթեալ. բայց այդ պճինք՝ կատարեալ սլճինք են, եւ չեն ծածկեր ի մեր աչաց թէ վերջինս առաջնոյն ծնունդն է, — թէպէտ անհարազատ ծնունդ : — Այդ Աջ բառէն կամ գողափարէն սլըսանելով նախ, արդէն ի վեր անդր ազդարարեցինք որ Խո-

նին, երբ Խորենացոյն զայդ սիրունիկ իմասն ի փոխ առնում իբր օրինակ ի մէջ կը բերէ անցնայ ժամանակին զիմասն բացատրելու համար կ'ըսէ. « Անցեալն, որ չէ ի միջի եւ ոչ դէմք նորա, այլ ուպէս երազ ընդ « մոռացմամբ, եւ որպէս գիծ գրոյ ի վերայ ձեան » . (ի Հայ գրչ. Բրիտ. Թղթ. հմր. 133) : Մեր այդպիսի անդամահասունեանց չհամարձակելով, եւ ոչ զվերջի ընտիր բառդ ակնաւորութեան դատարարելով, զգիծ բառը մանաւանդ անդէպ կը ճեմենք ի ճեղուղոյ, այլ առանց յապաւելու կ'ուղղեմք՝ միայն փոխանակ գծիմ՝ գրչին կարդալով : Այսու ոչ թէ միայն վերջի բառը իմաստ մը կ'առնու մասնաւոր, անյիշատակ Խորենացոյն ի բառագիրս, այն է « սուր իւր մը ծայրը », այլ եւ կ'ամբողջանայ բովանդակ ուղղելիքն, եւ աղաւաղեալ տողն՝ ուղղախօս եւ իմանալի յստակ կերպարանօք, զոր կ'ընդնշմարէինք իմն արդէն, մէջեղ կ'ելլէ. այն է. « Ձի որպէս ի ձեան « վերջը գրչին, կիսեալ լինէր քարն » : (*) — Ուրիշ առթի եւ ճեղուղ մէջ պիտի խօսիմք ընդարձակօրէն մեր այժմու ունեցած Խորենացոյն բնագրին ամբաւ վրիպակագրութեանց վերայ, որք պատշաճու տուած են յաճախ անճեղի դատողութիւններ ընել զմտքնագրէդ. ուստի եւ ոչ տարօրինակ երեւի : որ ինչպէս այլուր ճեղ ճեղ, եւ աս յայսպիսի ուղղութիւնս մտքերեցինք :

(*) Ձեմք կարծեր որ գրառն գծիմ՝ իբր բայ առնում ուզենայ մէկը գծեն ընթեռնուլ, իբր թէ՛ « ինչպէս ձեան վերայ վերջը (այսինքն ստորագր. զգեստուց, ըստ ժամուցեալ առման բառիդ) կը գծեն », եւ այլն. այդ նմանութիւնը թէ՛ բնաւ զգորս եւ թէ տկար կ'ընկնայ Խորենացոյն նկարագրել ուզած զազափարին առջև — եւ ոչ նոյնպէս կարծեմք որ ուզենայ որ զուներն իբր օժանդակ բայ նկատել, — ձեւ մը որոյ չդիտեմք ուրեք վկայութիւն ոչ առ Խորենացոյն, եւ ոչ այլուր. մինչդեռ շինել օժանդակին բազմաթիւ են վկայութիւնքն նոյն իսկ ի Խորենեան մատենին :

րենացի թիւր խմացուած մը ունի այդ բառին վերայ, ինչպէս իմացան եւ բազումք՝ մինչդեռ Կորին Մեսրոբայ համար ըսած է; զայն, Խորենացի առ Աստուած կը վերաբերէ, — չգիտեմք առ անմտադրութեան, թէ առ հարկէ լոնքէ կամ ինքնաբերաբար՝ գաղափարէ մը դրդեալ, որ գուցէ ծանօթանայ մեզ ընդ հոս: Վերջապէս, այս շփոթութիւնս կամ փոխանակութիւնս ասպարէզ կը բանայ պատուէին բանաստեղծ եւ երեւակոյտ մտաց եւ դրչին առաջն՝ փոքր ինչ ճախրելու անմեղաբար, — առանց սակայն իւր Դեղաղեան առաջնորդին հեաքէն խալառ խոտորելու: Քանզի յետ միանգամ աջ զաստուածական երեւակայելու, եւ միանգամայն լեւրու առ տեղեալն ի Կորինոյ թէ այդ աջն « ծնունդս ծնանէր զնշանագիրս հայերէն լեզուին », ինչ զարմանք որ Խորենեան ծերական, բայց սակաւին վառվռուն հասակին զհոգէազդեցիկ (enthousiaste) աւելն կրող — միտքն՝ այդ այլասացիկ խօսքէն եւ գաղափարէն դրդեալ, աւելի իմն ազատ թեւս առնու եւ նմանօրինակ տեսլեան մը ազդու յիշատակին թռչի, եւ երեւակայէ գվերացական աջն՝ « քաք ձեռին աջոյ՝ գրելոյ »⁽³⁾ — բայց գրել ուր, եւ ուր գետեղել « նորոգ եւ ըսքանչելի » ծնունդները, եթէ ոչ փոխանակ Դանիէլեան քլուեալ որմոյն՝ աւելի հաստատուն եւ վայելուչ ենթակայի մը վերայ՝ « ի վերայ վիմի »: Ահա կը լրանայ Խորենեան նկարն, Կորինոյ այլաբանական ասացուածոյ մը տեղ՝ ուրիշ այլաբանական ասացուած մը, — ինչպէս յայտնի իսկ է չըջակայ բանից պարագաներէն: Նկար մը ըսինք. այլ այդ նկարուն՝ իբրեւ տեսարան, կամ թէ կ'ուզէք կոչել՝ տեսիլ, ենթակայք (fond) մը կը մնար գտնել. եւ ի՞նչ յարմարագոյն ենթակայք քան գլխօթիցն ժամանակ, որ տրդարեւ տեսլեանց եւ երեւութից աստուածայնոյ դիմագոյն վայրկեանն կը համարուի, եւ իրօք դայդը աղօթից յիշատակութիւն կը գտնէ ի Կորինոյ բանսն, — թէպէտեւ Կորին ըսած է՝ որոշակի թէ աղօթից ժամանակ կը ծնանէր Մեսրոբը զիւր ծնունդս: —

(3) « Ի նմին ժամու ելին մասունք ձեռին մարդոյ, եւ գրէին հանդէպ « գնդին ի վերայ բռելոյ որմոյ տաճարի թագաւորին. եւ թագաւորն տեսաւ « նէր զթաթ ձեռինն որ գրէր » (Դան. Ե. 5): Դիտելի է որ Խորենացի քաք ձեռին կ'աւելցունէ եւ զաջոյ, զերկուց բնագրաց բաղադրելով միանգամայն:

Սակայն աստանօր իորենացւոյ խանդավառեալ միտքն՝ որ տեսլեան մը գաղափարաւ ջերեալ թէ կ'երեւի, կանգ կ'առնու առ վայր մի՝ կարեւոր — ըստ իւր — պարագայի մը վերայ խորհելու: Ինքն բազում տեսլեանց եւ երեւութից յիշատակութիւններ ունէր իւր մտաց մէջ, այնոնց եւ ամենուն վերայ լսած կամ կարգացած էր թէ տեսիլք եւ երեւոյթք ի քուն հանդիպած կըլլային կամ յարթութեան: Քնոյ ժամանակ հանդիպած գիտէր զՄեծին Սահակայ տեսիլն. ինքն եւս կ'աւանդէ զայն. « Երեւութացան (նմա) ի քուն ապագայիցն « յայտնութիւնք » (Խոր. Գ. ԿԶ. էջ 540).⁽⁴⁾ Նոյնպէս եւ զԱժգահակայ տեսիլն թէ « ի սատկութենէ ծփանաց խոր — « հրդոցն լինէր նմա ի տեսլեան երազոյ երեւութանալ ի « քուն գիշերոյ » (Ա. ԻԶ. էջ 111), կամ դարձեալ Մեծն Կոստանդիանոս « յանբջական տեսութեան » գիւրոյ մկրտութեան հրամանն կ'ընդունէր յԱստուծոյ (Բ. ԶԳ. էջ 557), եւ կամ նորուն Կոստանդիանոսի խաչին երեւումն « Երեւութացաւ ի քուն » (տնդ. էջ 556). — Իսկ սոցին հակառակ յարթութեան եղած կը լսէր յԱզաթանգեղեայ Վաղարշապատեան տեսիլն առ Լուսաւորիչ. « Խոնջեալ դուք ի քուն էիք ի ծանրութենէ աշխատութեան, եւ ես դեռ ի զարթ — « ման հարեալ էի » (Ազաթ. էջ 552), եւ կամ նոյնպէս Բաղդասարայ տեսիլն. այդ երկու վիճակէն զայլ վիճակ չ'էր գիտեր կամ չէր ուսանել զանազանել. արդ ի՞նչ վիճակ արժան էր տալ Մեսրոբայ այդ երեւակայեալ տեսլեան ժամանակ. — որովհետեւ ըսինք թէ գիւր աչսն իորենացի յառեալ էր ի Կորիւն, եւ Կորիւն զայդ պարագայէն իսպառ կը լսէր, եւ լսելովն՝ հրաման չէր տայր նմա յիւր կողմանէ նոր ինչ ըսել, իորենացւոյ զգուշաւորութեան այլ ինչ չէր մնայր ըսել բայց զի « տեսանէ (զաջն եւ զվէմն) ոչ ի քուն երազ եւ ոչ յարթութեան տեսիլ »: — Վերջապէս ուրեմն կոյ տոխեոսական արուեստին՝ ըստ հնոց, կամ բանաստեղծական արուեստին՝ ըստ նորոց, քան զայս աւելի ճարտարարուեստ

(4) Ձոյն կը հաստատէ իմն եւ Փարսեցի, այսպէս ըսել Տաղ Սահակայ յուրս պատմութեան տեսլեանն. « եւ ես իբրեւ ի քնոյ զարթոցեալ ՚ի « տեսլեանէն, զոր եցոյց ինձ բարձրեալն՝ որպէս արժնութեամբ յայնապէս », եւ այլն. (էջ 401):

կիրառութիւն՝ ըսել բան մը առանց բան մը ըսելու . տեսիլ մը ներկայացունել, հնչուն բառից եւ սահուն բանից՝ օդոց եւ գոլշեաց մէջ կազմել երեւոյթ մը, որում երբ մերձիմք՝ գտնեմք ոչ այլ ինչ, բայց խաբուսիկ կրկնեւեւոյթ (mirage) մը: — Ահա այս է Խորենացւոյն հռչակաւոր տեսեան պատմութիւնն, նիհար եւ սին, երբ թօթափեմք յիւրմէ մտացածին զարդերը, կամ վրիպակները, — այն՝ որ ուռուցիկ եւ վիպասանեալ կերպարանք առած է յետնոցս երեւակայասէր մտաց մէջ:

Բայց պատմութեանդ — եթէ տակաւին իբր իրական տեսիլքի մը պատմութիւն պիտի ըմբռնեմք պնդիւ — չաւարտեցաւ քննութիւնն. կը մնայ ի նմա եւ ամենամեծ անարգարանալի մոռացութիւն մը, որ ի սպառ կը կաղացունէ զվէպդ: — Ասլաքէն այդ երեւակայեալ տեսեան արձանին չմոռցուեցաւ կոփել զքաթ ձեռիկն աջոյ, որպէս զի գծագրէ տառերուն ձեւերը Մեսրոբայ «Հոգւոյն աչաց» . իսկ ուր է եւ քերական, որ այդ տառից գծայնական զօրութիւնսն ձայնէ եւ հեգէ հոգւոյն լսելեաց. եթէ Բաղդասարեան տեսեան համար աստուածազգեցիկ մարգարէ մը հարկ եղաւ խնդրել եւ կոչել ստիպաւ որ զգրեալսն կարդայ եւ մեկնէ, միթէ աստ Մեսրոբայ համար նուա՞ղ հարկաւոր էր այդպիսի մարգարէ մը որ Մեսրոբայ աչաց սուաջեւ թափուած այդ նորատեսակ խոսուն եւ խառն ձեւոց զգօրութիւնսն եւ զանուանսն մի առ մի անուանէ եւ ձանչցունէ: Բարէ, Մեսրոբայ այդքան տազնապքն եւ երկնից եւ երկրի իրարաճեցումն այլուբենի մը ձեւերն միայն ստեղծելոյն համար էր, միթէ աւելի կարեւորն եւ էական գործն եւ աշխատութիւն այն չէր որ լեզուին ձայներն վերլուծէ եւ մի առ մի անթերի դտնէ այդ ձայներուն զբովանդակութիւնը: Մարթի՞ քան զայս — ոչ թէ անյոյս, ոչ թէ կաղ — այլ անգլուխ մանաւանդ արձան մը, հրաշից որում բարեպաշտօրէն կ'երկրպագեն երկրպագութիւն: — Բայց չըստգտանեմք յայսմ զխորենացի, — թիւրիմաց — բայց հաւատարիմ հետեւող եղած է ընադրի մը, առանց աւելի բան ըսել ուզելու. Կորիւն պիտի համարուի պարտաւոր մոռացութեանդ՝ յաջս այնոցիկ, որք նաեւ Կորիւնոյ պատմութեան մէջ այդ հրաշից զնա-

խաղիծ ստուերն կ'ընդնմարեն : (5)

Եզրակացունեմք ուրեմն խօսքերնիս այս խորենացոյ քըն-
նութենէս . խորենացի՝ Կորինոյ այլաբանական բացատրու-
թեան մը տեղ ուրիշ այլաբանութիւն մը կը փոխանակէ հան-
դերձ ընդլայնմամբ . նոյն պատկերին ցոլացումն է վրիպակ
ապակիէ մը թափանցելով, որ կը գունաւորէ գայն , եւ գող-
ցես կը մտրմնաւորէ՝ մեծացուցանելովն . բայց աղբիւր միեւ-
նոյն է : Ուստի կը հետեւի թէ ինչ գառապտան որ ըրինք
զընազըէն , զնոյն հարկ կ'ըլլայ երկրորդեւ եւ զընդօրինա-
կութենէն , զայս նուրբ զանազանութիւնն դնել , որ եթէ
Կորին զՄեսրոբայ աշխատութեանց զգումարումն՝ աղօթից
մէջ կ'ամբոյժէ՝ իբր մասն փոխանակ բոլորին , — խորենացի
(գիւր նախընթաց սլառմական մասերն չմոռանալով) , զնոյն
կ'ընէ՝ իբր մասն մի ի մասանց :

ԺԹ . Ղազար Փարպեցի . — Զկնի այսքանեաց զգուշաւոր
եւ բանաւոր քննութեանցս եւ տեսութեանց՝ զորս ըրինք թէ
Կորինոյ եւ թէ խորենացոյ վերայ՝ չուրջ զկարծեցեալ հրաշ-

(5) Առժանի խորհրդածութեան կէս մի է մեզ համար, որ թէ՛ Կորինոյ
եւ թէ՛ խորենացոյն խորհրդաւոր պատմութեան մէջ սոսկ նշանագրաց
ձեւոց վերայ ակնարկութիւնք լինելով, եւ ոչ բնաւ ձայնից, անուղղակի
կեդպիւ կը հաստատուի դարձեալ մեր վարդապետածն թէ Մեսրոպը ստուգիւ
ի Միջագետս գնաց, ոչ Հայկական տառից զմայնական կոյսն յօրինելու՝
(քանզի արդէն յօրինած եւ պատրաստ էր գայն Մեծին Սահակայ եւ
Խորոցն օգնականութեամբ ի Հայս), այլ այդոնց ձեւերուն կատարելու-
թեանը (ոչ թէ սեղծման) աշխատելու, քանզի կուգէր հին վաղնջական
ծեւոց հաւատարիմ մնալ, որոյ համար ընտիր տպարաններ կ'որոնէր գեղեց-
կագիր գրչագրաց մէջ, բայց դեռ չը գտաւ, այնուհետեւ ըստ իւրում ճաշ-
կի եւ ընտրութեան յօրինեց եւ յարմարցուց : — Վիսթոնեան եղբար
(նախկին թարգմանիչ խորենացոյն) նկատելով իրենց արձուն խորհրդա-
ծութեամբն թէ Մեսրոբայ ի Միջագետս քրած աշխատութեան վերայ ի խո-
րենացոյ պատմեալքն ոչ յայլ ինչ կ'ակնարկեն, բայց ձեւեր հմարելու վե-
րայ, հետեւցուցին թէ այդպիսի դուգնաքեալ եւ փանաքի իրի մը համար
հրաշից կատարացունել զՄեսրոպը՝ անտեղի է, մանաւանդ՝ որ կ'ըսեն՝ ար-
դէն Հայկական տառից ոմանք Յունականին գնամանութիւնն ունին, եւ այ-
նոնցմէ առնուած են : Բազմավասակն Ինճիսկան զայս խորհրդածութիւնն
կը յիշատակէ յիւրումն Հնախօսարանին (Հս. Գ. էջ 73 եւ 77 ի ծանօթ.
ԻԱ) բայց կ'արհամարհէ՝ ընծայելով գայն Անգղիացոցոյ կրօնական զա-
ղափարին, որ Լուսեռականութեամբ, կըսէ, ախտացեալք՝ չեն ուզեր հրաշի-
ցըդ հաւատս ընծայել :

իւքդ, հնար է որ այլ եւս մեղադրէ որ զմեզ թէ յանդուգն դատեցինք կամ թիւր իմացանք այդ երկու նախասկիզբն պատմչացդ զբանսն, երբ այժմ ի ժամանակակիցն նոցա եւ ի յաջորդ — ի փարպեցին Ղազար — անցնելով՝ կը տեսնեմք որ ինքն եւս զերկոսին զպատմիչսդ միանգամայն առաջի աչաց իւրոց ունեւով, ոչ թէ միայն զհրաշից ջատագովութիւնն այլ եւ զյիշատակութիւնն անգամ չընէր: Եւ կարծեմք որ եթէ տեղ մը կայ ուր բռութիւնն՝ ոչ թէ հաւանութեան՝ այլ բոլորովին իսկ մերժման նշան է, ահա այս տեղն եւ այս պարագայն է. քանզի յիւրոց Պատմութեան մատենէն կը տեղեկանամք որ հրաշից եւ հրաշալեաց մերժող եւ անհաւան ոք չէ, չկասիր զայնպիսին մոծանել իւր մատենին մէջ. — ինչպէս նշանաւոր եւ ընդարձակ տեղ մը կը բռնէ անդ Սահակայ Պարթեւի տեսլեան մանրամասն նկարագիրն հանդերձ մեկնութեամբն որ թէպէտ ինչ ինչ նշաններէն կ'երեւի որ իւր շարադրութիւնն չէ, բայց կը յեռու եւ կը հիւսէ զայն իւր բանից կարգը (էջ 79—102). — դարձեալ ինքն է որ զանց չընէր յիշատակել թէ ինչպէս հիւանդք զբժշկութիւն կը գտնէին ի նշխարաց նորին սրբոցն Սահակայ (էջ 105), — և ոչ զայն թէ Մամիկոնեանն Վարդ (եղբայր մեծին Վարդանայ) հրաշիւք կը փրկուէր ի կապանաց գերութեան (էջ 398 եւ 402), — եւ թէ Վասակայ Մամիկոնեանի (եղբայր Մեծին Վահանայ)՝ երեսներէն լոյս երկնային կ'արտափայլէր աչաց տեսանելի՝ ի նշան իւրոց մօտալուտ նահատակութեանն (էջ 409), — եւ նոյնպիսի առթիւ լոյս մը նաեւ Մեծին Ղեւոնդեայ զմարմնովն կը փարէր, տեսնելով զայն մերս Մեսրոբ (էջ 205): Սրդ տոյն այս Մեսրոբաց վերայ նաեւ զկարծեցեալ հրաշիցդ տեսիլն⁽⁶⁾, — որ այնքան նշանաւոր էր եւ պիտի լինէր նոր ապացոյց հոգէտեսութեան եւ առաքինութեանց Առն, զոր « ճմարիտ » (էջ 55) եւ « երանելի » (55 եւ 56) եւ « զարմանալի եւ հուշակաւոր » (էջ 54) կոչելով գովարանելն չը յադէնար — ընդէր կը լռէ պատմելն, բայց եթէ այնու պատճառաւ, որ գիտէր խնդրել յընդունելի եւ յընկալեալ

(6) Կը յիշեն ընթերցողք անշուշտ որ կանխաւ ցուցինք թէ այն հասուածքն՝ յորում Խորենացոյն պատմութիւնն է՝ եւ կերեւի արդ ի ջալգիր օրինակս Փարպեցոյն, եկամուս է եւ իրեն համար անհարգազ քոյրովին:

հրաշից՝ « զբանս սուտս եւ զտեսիլս խարէութեան խեղաշուրջ արանց » (էջ 430), եւ ի նոցա կասկածելի կարգէն կը դասէր զայն : — Եւ հարկ իսկ էր դասել, քանզի տեսանք իսկ արդէն կանխաւ թէ ինքն Փարսեցի համամիտ Մեծին Սահակայ՝ զգիւտ այբուբենին « յոյժ դիւրին » (էջ 37) գործ լինէր գիտէր, եւ թէ իրօք Հայրապետն մեծ « զիւրահնար ճանապարհ » եցոյց Մեսրոբայ (էջ 41) . ուստի կարեւորութիւն չէր տեսներ՝ ըստ իւրումն ունեցած տեղեկութեան՝ երկնային հրաշից եւ տեսլանց : Եթէ այդպէս է, ուրեմն մեք՝ Փարսեցուի « Ժամանակակից » սլատմիչ մը համակարծիք մեր դատաւոր ունենալով՝ կ'արդարանամք եւ կը առուգուիմք թէ ուղիղ հասկացաք զԿորնիւն եւ զԽորենացի :

ՍՈՒՔԻԱՍ Վ. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

ՏԻՏԱՆ ԿԱՍ ՄՍԱԿԵՐ ԲՈՅՍ

(Գիտական նորավէպ)

Իմ կենացս ամենէն քաղցր վայրկեանները դիրք եւ օրագիրք կարգաւորվ տնցուցած եմ եւ մեծ հաճոյք զգացած եմ հաղորդել նմանեացս եւ մանաւանդ ուրիշեացս, բերանացի կամ գրաւոր եղանակաւ, քաղած օգտաւէտ կամ գուարճալի տեղեկութիւններս, եւ դժբաղդաբար առեւտրական զբաղմունքս եւ Փարիզու անսպառ տեսներու բաները չեն ներած ինձ յաճախ եւ ըստ փափաքանացս հայրենակցացս հետ հաղորդակցիլ՝ գրով կամ բանիւ : Արդ, մայիս 3 ին (այն վաղեմի բարեհաջակ ծաղկանց Մայիսը շատ տարիներէ 'ի վեր անյայտ եղած է Փարիզէն) մինչդեռ կը սլատրաստուէինք Թիւլլըռի պարտէզին մէջ արուելիք տասնեւհինգ հազար երոսժառով նուաղ ահանդէսին ներկայ գտնուիլ եւ անտի Պատկերաց Սրահը այցելել, մէկ մ'ալ հեղեղանման անձրեւ մը ըսկսաւ գալ ժամերով : Բնութեան տխրութիւնը գողցես ալ խուր յօղումս մը դիպումսով աչացս առջեւ բերաւ եւ զայն սկսայ համառօտել աստ . . . : Եթէ ընթերցողացդ հետաքրքրութիւնը չարժեւոյտ արժան դատէք զայն, նրկրագունտի մէջ հրատարակելու չնորհք ընէք՝ որպէս զի իրաւունք ու-

նենամ այն աշխատակից տիտղոսին զոր կը բարեհաճիք ինձ տալ : Թէպէտ եւ Հայրենիքէս երեսուն եւ ութ տարի բացակայ ապրելով այսքան խեղճ Հայերէն մ'ալ գրելուս կը պարծենամ, սակայն երբ կը յանդգնիմ գրականութեան ասպարէզը իջնալ, կը ցաւիմ որ արդէ հսկայ գրիչներուն բաղդատմամբ ձանձրոյթ կը պատճառեմ ընթերցողացս գուցէ : Մանաւանդ որ քովս ունիմ խստապահանջ քննադատ մը որ միշտ զիս կը վհատեցնէ Հայաբարբառ յօդուածներ գրած ատենս, իբր թէ կզմայլի իմ երկրորդական սեպած Գաղղիարէնիս վրայ : Ուրեմն ձեր եւ ընթերցողացդ ներողամտութեանը ապաւինելով կ'սկսիմ յետագայ գիտնական վէպը :

..... Երբէք իւր գիրը տեսած չէի, կ'սկսի պատմիչս, եւ սակայն երբ իւր նամակը ինձ տուին, բնաւ չի վարանեցայ . արդարեւ այս նամակը այն անձէն կուգար, անկէ զոր երեք երկար տարիներէ ի վեր հանդիպած չէի, այն ժամանակէն ի վեր որ անգիտանալով իմ իրեն համար տածած խորին սէրս, Ֆռէտէրիք Վէռթէմի կինը եղած էր : Այս Ֆռէտէրիք Վէռթէմը հուշակաւոր գիտնական մ'էր՝ որուն նշանաւոր աշխատութիւնները ամէն ճեմարանաց հիացման արժանացած էին եւ ես իսկ այնքան կը յարգէի զինքը որ չէի նախանձեր սիրուհւոյս հետ ամուսնանալուն համար :

Առանց բանալու կը գիտէի այս նամակը եւ չեմ գիտեր ի՞նչ աննկարագրելի ցաւ մը կզգայի ու թուղթը դալկադէմ, գիրը նիհար, հիւանդոտ եւ ցաւագնեալ կերեւային : Բօլայի (նամակագրին անունն է) տղայ հասակի ընկերն էի : Ան ատեն զուարթ, քիչ մը խենդուկ եւ աւիւնաբարոյ գիւրասքանչ էր ու այսպէս չէր գրեր :

Ջերմով բացի նամակը ու աս միակ բառը կարգացի . «Եկ» : Այս աղաչանքը ինձ ընելու համար Բօլա գուշակած ըլլալու էր իմ վրաս ունեցած իշխանութիւնն : Վայրկեան մը չի վարանեցայ ու ճամբայ ելայ անյապաղ :

Բնակած քաղաքէս վեց մղոն հեռու ընդարձակ կալուածի մը մէջ կապրէր Բօլա իւր ամուսնոյն հետ : Բնաւ այն կողմը չէի գացած . ոչ ալ իւր անունը արտասանած էի, իմ երազս անարատ և մեր վերջին հրաժեշտի ողջունին արձագանքս քաղցր պահելու համար :

Այնան առաջին ամսոյն մէջ էինք եւ իմ սրտիս տխրութիւնն ընութեան սուգը կաւելցնէր եւ քալելու համար գիտես թէ սարգի ընդարձակ եւ անեւանելի ոստայնէ մը պիտի դուրս ելնէի։ Այս ճամբան որքան ատենի մէջ ընելա չեմ յիշեր։ Բօլայի դղեակը շագանականիներու ծառատունկի մը ծայրը կը գտնուէր ու գիտես թէ ճագարի մը մէջէ կը տեսնուէր։

Զիւռս՝ խթաններովս ուժգին կից մը տալով, այնքան արագութեամբ կերթայի որ քիչ ատենէն տեսայ Բօլայ իւր դաւակովն։ Նոյնհետայն սիրոյ եւ հիացման զգացմունք մը ունեցայ, վասն զի կնոջ մը գեղեցկութիւնը տեսնողին հիացման հետեանքն է։

Առանց բառ մը արտասանելու Բօլա զիս առաջնորդեց մինչև դռան սանդուխը՝ ուր մտիկ ընելով ու լռութիւն նշմարելով եփեմոս փայտէ դուռ մը բացաւ ու պզտիկ սրահի մը մէջ մտանք։ Անդ ըսաւ ինձ. մտիկ ըրէ։ Այս առաջին տխուր բառերը զիս զարմացուցին։ — Զքեզ կանչեցի, ըսաւ, վասն զի իմ երիտասարդական բարեկամն ես, կարելի է աւելի ես. մեր սրտերուն կապերը թէեւ թուլցած, բայց խզեալ չեն. իրաւ, այսպէս է ըսաւ։ Արտեւանունքներս երերցնելով միայն պատասխանեցի՝ այո՛։ — Երեք տարի կայ որ ֆուէտէրիքի կինն եմ, ըսաւ Բօլա. իմ տղայական մտածմանցս մէջ այս մարդը՝ որ արդէն վարպետ կը կոչէին, այնքան վեհ էր որ՝ ըստ իս մարդ չի պիտի կրնար անոր դիմանալ։ Մէկ բառով ֆուէտէրիք զիս դիւթեց, նուաճեց եւ իւր նայուածքը ու կամքը զիս ընկճեցին, նա զի իմ տկարութիւնս շատ գոհ էր այդ զօրութեան եգիպտիս տակ պաշտպանեալ գտնուիլ։ Այս ամենը քեզ կըսեմ քանզի գիտեմ որ զիս սիրեցիր, կը սիրես դեռ ու միշտ ալ պիտի սիրես, ինչպէս որ ես ալ քեզ կը սիրեմ ու պիտի սիրեմ։

— Բօլա՛, պօռացի։ — Սխալ մի՛ մեկներ խօսքերս ըսաւ։ Բնաւ յանցաւոր մտածմունք մը այլ եւս մեր միտքը պաշարելու չէ. մենք մեր տկար կամքովը իրարու միացած ենք ու քովէ քով քալելու սահմանեալ ենք զիրար պաշտպանելու համար։ Մէկերնիս միւսին վրայ իշխանութիւն բանեցնելու կարող չէ։ Այս սրտառաւ այսօր զքեզ կանչեցի, իբրեւ իմ անձիս երկրորդ մասը, որովհետեւ օգնութեանդ կարօտ ես

իմ հաւասարակշռութիւնս գտնելու համար : Ի՞նչ կայ , ըսի , Ֆոէտէրիք . . . — Ֆոէտէրիք բարի է , պատասխանեց . Ֆոէտէրիք կը սիրէ զիս եւ ամուսնոց ու հարց մէջ առաջինն է եւ լուազոյնը . — Ուրեմն չեմ հասկնար , ըսի : — Մի՛ ընդմիջեր զիս , ըսաւ , կաղաչեմ . մէկ բառ մը քեզ ամէն բան պիտի բացատրէ : Կը վախնամ ամէն բանէ , մանաւանդ Ֆոէտէրիկէ . — Ի՞նչ պատճառաւ . . . — Ո՛հ , եթէ կարենայի ըսել , եթէ կարենայի գուշակել . . . բայց նոյն իսկ այս երկիւղս ամէն գիշեր կ'աւելնար անմեկնելի ըլլալուն համար : Խնդացի ըսելով՝ վախ , արհաւիրք . . . լոկ եւ անիմաստ բառեր են : — Այո՛ , ըսաւ , անանկ բառեր՝ որ մեր մտացը եւ ուղեղին մէջ կը հնչեն խելքերնիս անոնց պատճառը չի հասկնալով ու սոսկալի արձագանգ ունին : Ի՞նչու կը ժպտիս , չես գիտեր որ խորհրդաւոր գաղտնիքը չի տրամաբաներ :

— Ահամայ կամաւ ես ալ սկսայ մտմտով՝ փոխանակ անհաւատ ձեւանալու ու ձայնս մեղմելով սկսայ քաղցրութեամբ հարցմունք ընել Բօլայի :

Ահաւաստի իւր պատմութիւնը . — Վեց ամիսէ ի վեր , այսինքն զաւակիս ծնելէն ետեւ Ֆոէտէրիք սկսաւ տխրիլ : Ի՞նչ դժուար խնդիր մը լուծելու կը տքնէր : Տխուր եւ լուռ , իմ հարցմանցս շուարած նայուածքով գիտես թէ կաղաչէր որ չի հարցնեմ : Պարտիզին ծայրը ծաղկանց ջերմանոց կայ՝ ուր օրերով , գիշերներով կառանձնանար . երբեմն չարաթներով գղեակը չէր երեւնար , կամ գիշերը գողի պէս սենեակը կուգար : Քնացած ձեւացներով կը դիտէի խեղճ մարդուն ճիգերը , ցաւերը . յանկարծ ոտքի կ'ելլէր ու կը փախէր դէպ ի վերմանոցը ուր միշտ լուսաւորութիւն կար : Օր մը բացարձակապէս հարցուցի թէ ի՞նչ կ'ընէր պարտիզին ծայրը : Խոտօրէն մերժեց ինձ պատասխանել : Ես ալ միտքս դրի ճշմարտութիւնն գիտնալ , Ֆոէտէրիք ամէն օր շատ մը միտառնել կուտար ու գիշերը ջերմանոցը կը տանէր եւ բնաւ մնի կտորուանք չէր գտնուեր : Զով կը սնուցանէր . արդեօք անձանօթ ու փտանգաւոր անասուն մը : Արդեօք կը խենդեհնոր : Այս մտածմունքները զիս կը չարչարէին , կ'ըսէր Բօլա : Բայց ալ չի համարձակեցայ հարցմունք ընել մանաւանդ որ Ֆոէտէրիք կը հեռանար ինձմէ :

Գիշեր մը սահայն երբ կը քնանայի, սենեակս եկեր էր առանց ոտքի ձայն հանելու։ Զգացի որ մէկը սենեակիս մէջ էր, արթնցայ ու տեսայ Ֆուէտէրիք ոտքի վրայ կեցած խենդի նման մանկան որորանը կը դիտէր ու ձեռքերը կը դողային։ Ֆուէտէրիք, Ֆուէտէրիք, ի՞նչ կ'ընես, ի՞նչ ունիս, պօռացի։ Նա կոշտ հայհոյութիւն մը ըրաւ ու փախաւ։

Բօլա այս պատմութիւնը ըրած ատենը, ես եզրակացուցի որ ամուսինը չափազանց աշխատութեամբն ջղային հիւանդութեան տէր եղեր էր։ Ժամանակաւ Ֆուէտէրիքի բարեկամը ու աշակերտն էի ու շատ անգամ հիացմամբ մտիկ ըրեր էի իւր այլանդակ խորհրդածութիւններն անգամ։ Այս պատմութիւնը լսելէս քիչ մը ետքը միմաի պտրտած ատենս ջերմանոցը տեսայ. նոյն պահուն գրեթէ գուլակեցի որ Ֆուէտէրիք ետեւէս կու գար. անվեհեր իրեն դարձայ ու ըսի. բարեկամ, զիս կը ծանշնաս։ — Դո՛ւ, ըսաւ, ի՞նչ կուզես, գնա՛ բանդ։ — Ի՞նչ, այսքան երկար ատեն զիրար չը տեսներու, ետքը, այսպէ՛ս կ'ընդունիս զիս, ըսի։

Տեսայ որ ձեռքը ծանր սակառ մը կար. չեմ կրնար կայնիլ թող տուր որ երթամ, ըսաւ։ — Այո՛, թող պիտի տամ որ երթաս, բայց չը պիտի արգիլես որ հետդ գամ անցեալին նման լաւ խօսակցութիւն մը քեզի հետ ընելու համար։ — Ինձ ընկերանա՞մք մի, գոչեց, ո՛չ, ո՛չ. — Աստուածդ կը սիրես, արդեօք այս ապակիէ պալատին մէջ մե՞ծ գա՞նձ մը կը պահես։

Ազատ ձեռքը թեւէս բռնեց. որովհետեւ լուռ կը կենայի, ինքը մտիկ կ'ընէր. օձի մը սողալու ձայնին նման բան մը կարծես լսեցի։ — Կսպառէ ինձ, ըսաւ ահարկու ձայնով մը. պէտք է երթամ։ — Միտուեղ մտնենք, ըսի։ — Եկո՛ւր, ըսաւ. կարելի է կրնաս զիս պտշտպանել, եթէ...։ Չաւարտեց խօսքը, բայց ձեռքը՝ որ ձեռքիս վրայ դրաւ, սառած էր։

Միտուեղ հասանք ջերմանոցին դռանը առջեւ. զրպանէն բանալի մը հանեց ու ապակիէ դուռը բացաւ. եւ որովհետեւ առջեւէն կերթայի, խափութեւէս բռնեց ու ըսաւ. մի՛ առջեւէն երթար. Կամայ տկամայ անսխորժ զգացում մը ունեցայ եւ մարմարիտնի վրայ թերթ մը թղթի հանած ձայնը

եկաւ ականջիս : Նոյնհետայն չեմ գիտեր ինչպէս փառաւոր լուսաւորութիւն մը տիրեց ջերմանոցին մէջ : Այլանդակ ձեւերով բոյսեր կը զարդարէին մեծ սրահ մը , որոնց մէջ սոսկալի բան մը տեսայ մամուռով շրջապատեալ ահագին բաղնիքի աւազանի մը (խուռնայ) մէջ : Ամենամեծ տիկի մը կը նմանէր ու երկար ու անհամար թաթիկներ դուրս կ'ելլէին՝ ծայրերնին աչաց նման կլոր բաներ ունենալով : Տիկը կանաչ էր , թաթիկները ծիրանեգոյն :

Սրտիս մէջ ցաւալի ճնշում մը , գէշ նեղութիւն մը զգացի այս տեսարանին պատճառաւ : Ականջիս ալ միշտ այն օձի սողալու ձայնը կու գար եւ դուշակեցի որ այս թաթիկներուն երկնալէն ու կարճընալէն առաջ կու գար այս ձայնը :

Ֆռէտէրիք սոսկալով սակառէն կտոր մը միս հանեց ու մեծ զգուշութեամբ ոտքի մատուըներուն վրայ կեցած այն շարժուն թաթիկներուն ծայրը դրաւ : Նոյն հետայն այն ձեռքերը գիտես թէ մեքենական շարժմամբ միսը աւելի կարճ ձեռքերու փոխադրեցին , անոնք ալ աւելի կարճ ձեռքերու տուին մինչեւ որ միւսին կտորը հրէչին կեդրոնը հասաւ : Յայնժամ ամէն ձեռքերը միացան ու միսը անտեսանելի ըրին : Ֆռէտէրիքին նայեցայ որ խեղճին ճակատը քրտինքով ողողեալ էր . ահլայները իրար կը զարնէին . իսկ սաստանայական հրէչը անշարժ էր այժմ ու կը մարսէր : — Կ'ուտէ՛ , կ'ուտէ՛ պօռաց Ֆռէտէրիք , Տիտան կը ճաչէ : — Տիտան , կրկնեցի սոսկումով , իրեն նայելով : — Դո՛ւն բան չես գիտէր , բան չես հասկնար , չես ճանչնար ոչինչ . . . ըսաւ Ֆռէտէրիք եւ աւելցուց . այժմ նուաճեալ է : — Մէկէն իմացականութիւնս բացուեցաւ (իմ Արմաշու հրաշքիս պէս՝ որուն վրայ օր մը կը գրեմ գուցէ) ու տեսայ որ այս հրէչը՝ հսկայ Առօսէրայ բոյսն էր , այն մսակեր բոյսը որ արտաքոյ կարգի աճեր , բազմացեր էր . բնական հսկայ , աննման Արարած , առօսէրա գոչեցի :

Մէկ ժամ մը այսպէս պիտի մնայ , ըսաւ Ֆռէտէրիք : Գիտեմ քու գալուզ պատճառը . զիս խենդ կը կարծեն . Ես խենդ , որ յարատեւութեան հրաշքով ու ծայրայեղ ընտրութեամբն Առօգէան մեծցուցի այս աստիճան : Կը տեսնես հրէչը քիչ վայրկեանէն նորէն ինձ պիտի երկնցնէ իւր որկրասող ձեռքերը , պէտք է որ սնուցանեմ , լեցնեմ , ապա թէ ոչ . . .

ու չորս կողմը նայեցաւ սոսկումով: — Ապա թէ ո՞չ, հարցուցի: — Մտիկ ըրէ, ըսաւ. իմ գաղտնիքս պիտի գիտնաս: Գիտես որ ի՞նչ եռանդամբ իմաստասիրեցի Նիչի, վառմէն-կի, Տառվինի գիւտերը այս այլանդակ բոյսերուն վրայ որոնք բոյսերուն եւ կենդանեաց մէջ տեղը կը բռնեն. ձձիները կը բռնեն, կը խեղդեն եւ կուտեն: Այս ուսմանց իբր հետեւանք ըմբռնեցի ու հաւատացի որ Առօսէոս, Տիօնէ եւ Առօֆիլոս, ահագին կենդանեաց վատթարացեալ տեսակներն են, որոց սոսկալի ձեւերը հին ազգաց յիշատակարանաց մէջ անջինջ մնացած են. ինչ որ հիները ըսած են հիտրայ, վիշապ, ցնորք, վուխլու, եւայլն, այս ամէնը ապրած են. մարդկային երեւակայութիւնն բան մը հնարած չէ. նորանոր երկրաբանական գոյութիւններ եւ ձեւակերպութիւններ, նորանոր կլիմայներ այս ահարկու կենդանեաց պէտք եղած սնունդը չի կարենալով մատակարարել, այս վիթխարի անասուններ վատթարացած բուսական կեցութեան վերադարձած են — պահելով միայն կենդանեաց սննդական եղանակը:

Արդ ես ուզեցի, չարունակեց Ֆռէտէրիք, այս վատթարացեալ էակը զօրացնել, կաղգուրել ու նորէն անասնական աստիճանի հասցնել, անասուն դարձնել. շատ անօգուտ եւ անյաջող փորձերէ ետեւ վերջապէս դիպուածը ինձ հայթայթեց այնպիսի հսկայածեւ Առօղէոս մը որ անասնոց միտովը կերակրելով տախաւ առ տախաւ աճեցաւ, բազմացաւ... եւ վիշապը վերակենդանացաւ: Կը տեսնե՞ս իմ ահագին և սքանչելի Տիտանս, կը նշմարե՞ս իւր սոսկալի անօթութիւնը որ չեմ կրնար յագեցնել:

Այս վայրկենիս Տիտանին երկու թաթիկներուն որ կ'երկնային՝ նորէն միս նետեց Ֆռէտէրիք: Իսկ ցած ձայնով ըսաւ ինձ թէ դեռ չեմ գիտեր ամէն բան: Եթէ Տիտանը անօթի ըլլայ ու չի կրնամ յագեցնել, կարող է այժմեան ունեցած զօրութեամբն արմատները հողէն խզել ու իւր ճարակը ինքնին գտնել արտերուն ու գեղերուն մէջ որով իմ գեղեցիկ գլուխ դործոցս ոճիր կրնայ դառնալ՝ որով անէծքներու կըրնամ արժանանալ իրխանակ հիացման: Ուրեմն Տիտան ասկէ փախչելու չէ, իմ բանտարգեալս պարտի մնալ ու հանապաղ հսկելու եմ որ անօթի չըլլայ. ապա թէ սչ կարող է փախչիլ

ու յարձակիլ կանանց եւ տղայոց, մինչեւ իսկ իմ մանկանս վրայ, զանոնք գիշատելու համար: Թող ուտէ, ուտէ ուզածին չափ, որպէս զի փախչիլ չուզէ: Աս ըսելով Ֆոէտէրիք, մեծ մեծ մսի կտորներ կը նետէր Տիտանի ու սոսկալի բոյսը կուտէր ու մսին արեան հեղեղները կը տեսնուէին:

Այս վայրկենիս ջերմանոցին դուռը բացուեցաւ ու Բօլա երեւցաւ: Իւր քաջութիւնն յաղթեր էր երկիւղին ու իմ ներկայութեանս շնորհիւ համարձակեր էր ջերմանոցին գաղտնիքը չի յարգել: Ֆոէտէրիք պօռաց եւ շուարած քանի մը քայլ ետ ետ երթալով յանգէտս մէկ ձեռքը Տիտանին թաթիկներուն վրայ դրաւ, որոնք սոսկալի արագութեամբ խեղճին ձեռքը յափշտակեցին: Ուզեցի զինքը գրկելով ազատել, բայց Տիտան ինձմէ ուժով ելաւ: Բարեբաղդաբար գետինը կացին մը տեսայ ու Բօլայի պօռացի որ բոյսը ոտքէն կտրէ: Բօլա յաջողութեամբ կատարեց հրամանս. բոյսը ջանաց կանգուն կանգնիլ ու հողէն դուրս յարձակիլ, բայց թրջած լաթի նման բռուեցաւ կացինին հարուածին տակ. որով կրցի հրէշին ձեռքերէն ազատել թշուառ բարեկամս, որուն ձեռքը արդէն արիւնաթաթախ մսի զանգուած մը դարձեր էր:

Բօլա ամուսինը բազկացը մէջ առեր էր եւ երբ Ֆոէտէրիք աչքը բացաւ, դողդոջուն ճայնով պօռաց Բօլայի երեսին. «Մարդասպան կին, Տիտանը սպաննեցիր»: Ու նոյն հետայն ինկաւ մեռաւ...: Ես չարունակեցի Բօլայի եղբայրը ըլլալ ու մանկիկը որդեգրեցի:

3. ԹԻԻՅՍԻԻՋԵԱՆ

ՄԱՅՐ ԻՄ ԵՒ ՀԱՅՐ ԻՄ

ԱՌ ՏԻԿԻՆ ՍՐԲՈՒՀԻ ՏԻՒՍԱՐ

Մեծաւուք ու մեծանուն Տիկին,

Պօսքլէո կը գրէ. «Պատկերի մը լաւագոյն ֆնմադասութիւնն՝ հնչեակ մը կամ եղբերգ մ'է:» Զեր նոր վէպն ալ պատկեր

մ'է. պատկեր մը, յորում կ'երեւի կեանքն՝ իւր իրականութեամբ եւ իւր բանաստեղծութեամբ, իւր դառնագոյն իրականութեամբ եւ իւր բաւարարող բանաստեղծութեամբ: Ձեր արտասուելն անձամբ տեսայ. Ձեր ապրած ըլլալն այս նոր գրէն իմացայ: Ո՛չ միայն Ձեր չքնաղ մօր, այլ եւ Ձեր չքնաղ դիւցազնունդն՝ Սիրանոյշին՝ զոգցես կը պահէիք սուգն մէջն օր, ուր ըզՁեզ առաջին անգամ տեսայ, եւ ուր քերես մամլոյ յանձնեցիք առաջին քերքն առաջնափառ երկասիրութեանդ: Ի մեծարան Պօսթլէռի եւ ի Ձեր մեծարանս, — կենդանապատկեր վէպիդ վրայ գրադասական յօդուած մը գրելու տեղ *Երկրագունճի* մէջ, — եղերեղ մը գրեցի մօրս վրայ՝ ձօնեալ առ Ձեզ, որ կը ձօնէիք Ձեր վէպն՝ նուազ բանաստեղծալից այլ առաւել գորովալից մօր: Սոյն եղերզն անհարակոյս ոչ « լաւագոյն գրադասութիւնն » է Սիրանոյշին, ոչ ալ իմ լաւագոյն բանաստեղծութիւնն. այլ անհարակոյս իւր տաղաւարին մէջ մայիսի վերջին օրն — եւ հանապազօր յերուսեղայ բաժանումէն յետոյ — ցաւագին դիւցազնունդի՝ Սիրանոյշի՝ նոյն զգացումն ու նոյն մտածումն ունեցած է ինձ հետ, եւ ինձ հետ ի խորոց արտի նոյն բանն արտասանած է ձայնիւ մ'ամբաւ եւ աջօք խոնար:

. . . եւ անշուշտ հայրս ինքն է Յմւ :

Յերեկոյս յայս մեկնի, բարէ՛, մեռանի՛ նա. . . : Քանի՛ օր
Տեւեց կեանքն իւր. — Լուսնեկի կեանքն, եւ ցայդ երրեակ
Ը՛երրեակ օր :
Վա՛հ, ժամ մի եւս, եւ վաւուրի մեզ, մեզ յաւէտ ծոցն իւր
Հեշտին .
Քանի՛ն է դառն իւր մահ. ըզգայքս եւ սիրտս այն ինչ
զայն գըտին . . . :

Ծընընդեան օրն իսկ էր դըշխոյ նազեղաշուք, յանկուցիչ .
Մանկիկն ունէր նոյն օրն ըստինք եւ ակնարկիւք արբուցիչ .
Ծածկէին հերք հոծ, նուրբ, դալար, մարդարտայեռ, ցօղազին,
Զհասան համակ՝ համապարփակ, համահամայր էակին :

էր յիւրն ի վարսս՝ աղջկան բերանն, եւ էր քընար բերան իւր .

Բուրումնաւէտ , բւրանըւագ էր շունչ նորա համասփիւռ :
Բեկրեկելով ճաճանչքն աչաց՝ թըռչնոց , մեղուաց ու թիթռանց
Յօգս երվնագոյն գըծէին ծիր , ոյր ծայրն ի սիրտս էր թափանց :

Ըզճակատուն՝ մերթ՝ վարդափայլ ամպք գեղաձեւ , գեղաժմիտ ,
Մերթ բոյլք աստեղց՝ զերդ պարուհիք լուսապայծառ ,
Խընդամիտ ,
Տարփատենչիկ ի թեւս հողմոյն մեղմ վարէին հեշտարար .
Եւ ըզդէւթիչն այն տեսարան ցոլացնէր լիճ , — լոյծ լամբար :

Եւ էր կուսին ոտքն ի լըճին , ոտք ձիւնաթոյր , թեւաւոր .
Ծընճնդ երկրի , բայց ինչ ոչ ոտքն այն ունէին երկրաւոր .
Տըքնէի՝ զուր զայնըս ձեռօք , չըրթամբք գըգուել տենդալիւր .
Վըրիպէին յըզգայիցն իմ , այլ եւ շուրթքս յար մեղրալիւր . . . :

Յայերս հասակն իւր բարձրանայ , մէջքն ուռուցիկ թեթեւ իմն ,
Աղաւնեկաց թեւքն յօրինեն թըրթռնն գօտի կուսեկին .
Կաթիլ կաթիլ ծակտիք մարմնոյն մեղըր թորեն՝ ընդ քըրտանց . . .
Կուսին , ըստոյգ , մերձ է վախճան . տեսցնւք վաղիւ , վա՛հ ,
զիւրն անց . . . :

* * *

Ե՛ս քան ոչ զոք զայն առաւել արտասուեցից . զի նայ է ,
Նա՛ է մայրն իմ . ըզճակատուն քառորդ լուսին . . . : Խընայէ՛
Մօրն իմ , ո՛ր մահ . կեցցէ՛ նա միշտ , միանգամայն կոյս եւ մայր ,
Որպէս ինքն իսկ Աստուածածին՝ պաշտպանուհին իւր յամայր :

Ըզճակատուն քառորդ լուսին՝ նա զիս ըզցայգն յըղացաւ :
Ո՞վ է հայրն իմ , չը գիտեմ զայն . թերեւս Աստուած , Դեւ ,
Կամ Յաւ .
Այլ ճանաչեմ զմայրն իմ , որ վաղ , վաղ անցանի՛ , որ անցաւ . . . :
— Մայրն իմ , այո՛ , ինքն է ՄԱՅԻՍ . եւ անշուշտ հայրս
Ինքն է ՅԱ՛Ի . . . :

Մայիս 31 , Իւսկիւտար .

ԳՐԱՍԷՐ ԱՏՈՍ

Թ Ո Ւ Ղ Թ

Պատմական. — Վուշեայ բուդք. — Յառաջդիմութիւն բոլրագործութեան մէջ. — Եղանակ բոլրագործութեան. — Ձեռակերտ բոլրագործութիւն. — Մեքենակերտ բոլրագործութիւն. — Չատումն, մոխրումն եւ լուացումն հնոտեաց. — Լմնումն, — Սպիտակացումն բոլրախիսի. — Պատրաստութիւն բերրից. — Ստուարաբուդք :

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Դիր գրելու համար պատրաստուած տընկաթեղերը վաղուց գոյութիւն ունեցած են : Եգիպտացիք անյիշատակ ժամանակաց հետէ կը գործածէին զայնս : Իրենք աւանդեցին Հռովմայեցւոց այն գործնական եղանակներն, որով կարելի կը լինէր փայլուն, կակուղ, ողորկ եւ ընդ երկար անեղծ պահելու վիճակի մը փոխանցել տնկոց թեղերը :

Պապիրոսը տունկ մ'է որ առատ կը բուսնէր երբեմն Եգիպտոսի ճահճաց մէջ : Եգիպտացիք այս նիւթով պատրաստեցին գրելու յարմար առաջին թերթերը. անոնց ծագումն ալ յիշեցնելու համար պապիրոս յորջորջեցին : Ամենազնիւ տեսակը ֆրմական պապիրոս կը կոչուէր, քուրմերը կրօնական գրուածոց կը գործածէին զայն, եւ որպէս զի անուրբ գրուածոց ալ չը յատկացուի՝ Եգիպտական օրէնքն արգելած էին օտարաց վաճառել. վասն որոյ պապիրոսն ընդ երկար Եգիպտական քրմաց մենաշնորհն եղաւ : Սակայն այդ թանկագին պապիրոսը իրենք ալ վայելելու համար, Հռովմայեցի արուեստասէրք ոմանք երկրին օրինաց հակառակ, Եգիպտոսէն կրօնական գրքեր գնելով, լուացին անոնց վրայ նորէն գրելու համար : Այս սրբուած թուղթը յոյժ յարգի էր ի Հռովմ եւ Օգոստեայ թուղթ կը կոչուէր :

Առաջին անգամ Արեւելքի մէջ շինուած է բուն թուղթը : Ճենացիք մետաքսէ շինեցին զայն. Յապոնացիք ալ բամբակով, կանեփով, թթեւոյ կեղեւով եւ բրնձի յարգով :

Թղթագործութեան եղանակը անյիշատակ ժամանակաց հետէ կիրառութեան մէջ էր յԱրեւելս, երբ Արաբացի գործարանատեսարք, զէպ ի մետասաներորդ դարն, գնացին Հիմնել յԱպանիա բամբակաթղթի գործարաններ : Երբ անգամ մ'այս եղանակը ծանօթացաւ, սկսան ամենուրեք գործադրել եւ ընդ հուպ թղթի գործածութիւնն ընդհանրացաւ յԱրեւմու-

տըս : Արաբացիք բամբակաթղթի գործարաններ հիմնած էին ի Սէբթա⁽¹⁾ եւ ի Զանդիա (այժմ Ս . Ֆիլիբ կոչեցեալ) : Արաբական գործարանաց մէջ թուղթը անթափ բամբակով կը շինուէր եւ որովհետեւ ո՛չ ջրաղացն ծանօթ էր եւ ո՛չ ալ այն զանազան եղանակներ որով թուղթն գրելու վիճակին կհասնի , այդ թուղթ յոյժ թերակատար էր . ըստ բաւականին կարծր չէր եւ ամենադոյզն ձգամար կը պատուէր⁽²⁾ :

ՎՈՒՇԵԱՅ ԹՈՒՂԹ . — Յետնադոյն քան զբամբակաթուղթըն , 1500 թուականէն առաջ շինուած չէ վուշեայ թուղթն : Ժուանվիյլ պատմաբանի կողմէն դէպ ի 1515 թուականն Փռանսայի թագաւոր Լուդովիկոս Ժ . Հիւթէն կոչեցելոյն ուղղեալ գիր մը վուշեայ թղթի վրայ գրուած է : Եւրոպական գործարանք բնականաբար վուշը նախապատու համարեցին անզուտ բամբակէն որ ի սկզբան եւ ըստ արաբական ձեւոյն թղթագործութեան կը ծառայէր : Միայն թէ , փոխանակ նախնական բուսանիւթոյն , կտաւեղէն ցնցոտիք կը գործածէին : Այս քուրջերը մանրելով՝ ջրոյ մէջ կը խարչէին եւ՝ եռացմամբ՝ թղթոյ փոխելու յարմար խմոր մը կը շինէին : Արդէն յեւրոպա բամբակի քուրջերը այս գործածութեան կը յատկացուէին , բամբակեայ կերպասուց գործարաններ հաստատուէին ի վեր : Բազկազօրեայ գիւտը եւ քիչ մ'ետքը ջրաշարժ ուռնաղօրեայ գիւտը — այս վերջինն առաջին անգամ բամբակաթղթի համար գործածուեցաւ յիտալիա — թղթաշինութիւնը կատարելու միջոցներ հայթայթեցին :

ՅԵՒՐՈՎԱ շինուած առաջին թուղթը , յոյժ կարծր եւ մածուցիկ թղթոց վրայ կատարուեցաւ , որով աւելի հեշտին կ'ըլլար զանոնք նկարելու եւ ձեռօք վարդագրելու որպէս զի

(1) Այժմ Կիւսա , քաղաք եւ նաւահանդիս սպանիական յնգիրիկէ , 9000 բնակչօք :

(2) Տօքթ. Կիւսթավ Լը Պօն , հեղինակ «Քաղաքակրթութիւն Արաբացւոց» անուն պատմական երկասիրութեան մը , Պղծագործութեան մասին կ'ըսէ . « ձնացիք մեծաքէ թուղթ կը շինէին , բայց այն ասեմները ո՛չ եւրոպայի եւ ո՛չ Արեւմեան Ասիայ մէջ մեծաքը գոյութիւն չունէր : Արաբք « առաջին անգամ բամբակէ եւ քուրջէ թուղթ շինեցին : Այսպիսի թղթի « վրայ գրուած ամենահին ձեռագիրք արաբական գրչագիրք են : Սպա- « նիոյ Եսքուրիաի թանգարանին մէջ արաբերէն ձեռագիր մը կայ բաժ- « քակաթղթի վրայ , որ մեծասաներուդ դարուն գրուած է » : Թ . Թ .

ձեռագրի նմանին : Միայն վեչտասաներորդ դարուն սկսաւ անոսլայ թղթօք դրենոյն տպագրութիւնը , եւ յայնմհետէ տպագրութեան թղթոյն գինը կէս առ կէս նուազեցաւ :

Ժէ . եւ ԺԸ . դարուց մէջ թղթագործութիւնը մեծ զարգացում կրեց ի Ֆրանսա եւ ի Գերմանիա : 1658 ին Ֆրանսա ամէն ազգի թուղթ կը յղէր ի Հօլանտա եւ յԱնգլիա , առաւել քան երկու միլիոն տուրոնեան սակւոյ արժողութեամբ :

Մեր տանց որմերը պատող կարծր եւ յոյժ դիւրագնի թղթոց չինութիւնը բնիկ է Ճենաստանի եւ Յապոնիոյ : Դէպ ի 1555 թուականն Հօլանտացիք եւ Սպանիացիք անոնց գործածութիւնը ներմուծին յԵւրոպա : Գունաւոր թուղթը յաջորդեց խոտէ կամ կնիւնէ վրժակաց որք կը չինուէին ի Բոնթուազ , ինչպէս եւ կաշեայ ճոխանկար վրժակաց որք , ի միջին դարու , կը զարդարէին սրահներն ու դղեկաց որմերը : Աստանդ կայ տակաւին անոնցմէ մնացորդներ հնութիւնք վաճառուոյց մօտ , կամ Գլիւնի Միւսէոնն ի Պարիս : 1760 ին գըտնուեցաւ միջոց մը որով երունգաթղթերն կը ներկուէին անշինջ գունով որ ապիկի ունենալուն՝ փոշոյ ազդեցութենէն չապականիր :

ՅԱՌԱՋԴԻՄՈՒԹԻԻՆ ԹՂԹԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ . — Ժէ . եւ ԺԸ . դարուց մէջ թղթագործութեան արուեստին կատարելագործումը յամրաբար եւ անզգալապէս տեղի կ'ունենայ : Այս երկար ժամանակամիջոցին ի գործ դրուած եղանակը բազմաթիւ գործաւորներ կը պահանջէր , զի բոլոր գործողութիւնք ձեռօք կը կատարուէին : Մեքենայից միջոցաւ թղթագործութեան , այսինքն մեքենական կոշուած թղթին գիւտը մեծ զարկ տուաւ այս արուեստին : Այս երեւելի գիւտոյն փառքը Ֆրանսացոյ մը կը պատկանի , Լուի Ռոպէր անուն , գործաւորի մը յէստոն թղթավաճառանոցի :

1799 ին Լուի Ռոպէր կարգ մը մեքենական գործիք հնարեց որոց շնորհիւ կարելի կը լինէր անեզր երկարութեամբ եւ որոշեալ լայնութեամբ թղթի թերթեր արտադրել : Հնարագիւտն , իբրեւ միակ վարձատրութիւն , Ֆրանսական կառավարութենէն ստացաւ ութ հազար ֆրանքի գումար մը : Լուի Ռոպէրի դրութիւնը մեծ ծաւայութիւններ մատուցանել կարենալու համար կատարելագործման պէտք ունէր : 1805

ին էր, յԱնգլիա, որ Ռուսիոյ բեղմնաւոր խորհուրդը իւր գործնական կիրառութիւնը ստացաւ վերջապէս: Էսսոնի թղթավաճառանոցին տէրը, Պ. Տիտո-Սէն Լէօէ, Լուի Ռուսսէն գնած էր իւր գիւտոյն արտօնադիրն ի մասին անեղր երկայնութեամբ թղթի շինութեան: Այս կարեւոր գիւտոյն կատարելագործման համար հարկ եղած օժանդակութիւնն կամ քաջալերութիւնը Ֆռանսայի մէջ չլինալով զանեւ՝ Անգլիա գնաց, անդ աւելի յաջողութիւն գտնելու յուսով: Այդ յոյս ի դերեւ չեւաւ: Ի շնորհս իւր յարատեւութեան, եւ մանաւանդ Լոնտոնի գործարանատեարց կողմէ իւր արամադրութեան ներքեւ դրուած մեծաքանակ գումարներու, վերջնականապէս յաջողութիւն գտաւ իւր սքանչելի մեքենայն որով այսօր տարապայման երկայնութեամբ թուղթ կը շինուի:

1814 ին, Պ. Տիտո-Սէն Լէօէ այդ կատարելագործեալ մեքենայն ներմուծեց ի Ֆրանսա: Մերձ յԱնէտ, Սօրէլի թղթավաճառանոցին մէջն որոյ տէրն է Պ. Պարթ, մեքենայ մը հաստատեց զոր Պ. Գալլա շինած էր: Արդ թղթագործութեան այս նոր եղանակը թէեւ Ֆռանսայի մէջ հնարուեցաւ, բայց կարեւորութիւն չարուելով անդ՝ ստիպուեցաւ դնալ յԱնգլիա զայն կատարելագործելու համար հարկ եղած քաջալերութիւնը փնտռել: Յետոյ նոյն դէպքը կրկնուեցաւ ի մասին գիւտոյ եւ կիրառութեան, կազով լուսաւորման:

1827 ին Ֆռանսայի մէջ արդէն չորս թղթավաճառանոց կար որք մեքենական դրութեամբ կը գործէին: 1854 ին տասներկու գործարան կար եւ 1865 ին երկու հարիւր երեսունէն աւելի: Պ. Պ. Շաբէլի, Գանսոնի եւ Մոնկոլֆիէի ջանքը մեծապէս նպաստեցին այս կարեւոր արուեստին բարդաւաճման:

ԵՂԱՆԱԿ ԹՂԹՍԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ. — Այսօր թուղթն երկու տարբեր կերպերով կը շինուի. ձեռօք եւ մեքենական գործէօք: Առաջինը գրեթէ բոլորովին տեղի տուած է երկրորդին, քանի որ դոյզն քանակութեամբ բայց առ հասարակ ընտրելագոյն տեսակէն միայն շինուելով մասնաւորաց ումանց գործածութեան յատկացեալ է: Ընդհակառակն մեքենական դրութեամբ կը հայթայթուի անբաւ քանակով բազմազան թղթեր ի սպառումն ճարտարութեան, որք սահմանեալ են

եւ ձեռագրի եւ տպագրի : Գանձ այժմ նկարագրել յաջորդաբար եւ ուրոյն ուրոյն թղթագործութեան այս կրկին եղանակներն :

ՁԵՌԱԿԵՐՏ ԹՂԹԱԳՈՐԾՈՒԹԻԻՒՆ : — Գործարան բերուած քուրջերը մետաքսեայ կամ բամբակեայ կերպասուց հին կտորներէ կը բաղկանան , զորս կը մանրեն , կը թրջեն եւ փստաւն կոչուած տեղ մը կը դիզեն : Այս գործարանական զանգուածն օդոյն եւ ջրոյն սղգեցութեան ենթարկուած մնալով՝ պահ մ'ետք խմորուիլ կը սկսի : Բուռն թուղթը կաղմոզ գործարանաւոր նիւթոյն օտար մարմինները կը սկսին լուծուիլ առաւել կամ նուազ խանդարմամբ , մինչդեռ փայտային կոչուած գործարանաւոր նիւթն , նուազ այլապական լինելով , նեխտ լուծման կը տոկայ : Թրջոց դրուելուն նպատակն է ի բաց հանել փայտային նիւթն որ թուղթը պիտի կաղմէ , բոլոր օտար մարմիններէն որք կը գտնուին թղթաշինութեան յատկացեալ աղտոտ , մաշած եւ հինցած քուրջերուն մէջ : Այս խորրումն տասնէն քսան աւուրց մէջ կ'աւարտի , ըստ աստիճանի ջերմութեան տեղոյն , ըստ տեսակի կամ վիճակի հնոտեաց եւ ըստ ազգի պատրաստելի թղթոյն : Երբ օտար նիւթերը կ'անհետին , զանգուածն գարշահոտ խիւս մը կը դառնայ : Պէտք է յայնժամ թուղթ շինելու յարմար խմոր մը ընել : Ասոր համար թափասալ (Piles à maillets) կոչուած ջրալից կարասներու մէջ կը փոխադրեն զայն : Այդ կարասներէ իւրաքանչիւրն ունի երեքէն հինգ թակ-սանդաճարող (maillets pileurs) դէմ առ դէմ զետեղուած , զորս կը շարժէ կխտաւոր ձող մը հորիզոնական , որ զանոնք վեր կ'առնու եւ կ'ընկենու ծայրէ ի ծայր : Թափահարուելով նիւթը կը տեղափոխուի , անդադար մի եւ նոյն ուղղութեամբ կը մղուի , եւ քուրջերուն հիւսքը կը փակուի : Երբ յարմար դատուի , թահերը կը դադրին սանդաճարելէ եւ խմորը կը փոխադրուի , ուրիշ կարասի մը մէջ ուր վերջին անգամ փշրուելով կը զտի ինչպէս կըսեն արուեստական օճով :

Հարկ է այժմ այդ խմորը թղթի փոխել : Վասն որոյ կարասի մը մէջ կը դրուի եւ լցուած ջրոյն քանակութեան համեմատութեամբ ծորականութեան աստիճանի մը կը բերուի , որմէ կախումն ունի թղթին թանձրութիւնը : Գործաւոր մը

— քացիչ անուանեալ ունի ի ձեռին կաղասար մը կամ փայտէ չրջանակ մը պղնձեայ թերթերով սլատած, որոց հետքը կամ առեջքը կ'ընդնշմարուի երբ այս դրութեամբ շինուած թղթի թերթ մը դիտենք թափանցօրէն: Այս թերթը հաստաւ թռնուած են մէջ ընդ մէջ հակակողմը զետեղուած խոշոր թերթով: Գործարանապետին անունն որ կը տեսնուի թերթին վրայ, պղնձեայ ուրիշ թերթով գրուած է: Վերջապէս թերթին լայնութիւնն ու երկայնութիւնը, ինչպէս եւ թանձրութիւնը որոշելու համար, ըստ աստիճանի լուծականութեան խմորին, կաղապարին վրայ կը հաստատուի մի այլ շարժուն չրջանակ, frisquelette կոչուած: Բացիչ գործաւորն այդ չրջանակը խմորին մէջ մխելով՝ հորիզոնաբար կը բռնէ եւ յետոյ նոյն դրիւք ետ կ'առնու: Յայնժամ պէս պէս շարժմանց ու ճօճմանց կենթարկէ որպէս զի խմորն հաւասարաբաշխի եւ իւր մանրաթելք կապակցին: Գործաւորն շատ վարժ ըլլալու է, որպէս զի պատշաճօրէն գործէ աստ: Գործաւոր մը կըրնայ մէկ օրը չորս հազար ութ հարիւր թերթ պատրաստել: Յետոյ քացիչը չեղ մակարդակի մը վրայ կը զետեղէ գլըրջանակն, եւ frisquelette ի բաց կ'առնու: Ուրիշ գործաւոր մը կ'առնու զայդ կաղապար, դոյզն ինչ կը քամէ զայն եւ յետոյ կտոր մ'ասուիի վրայ կը շրջէ զայն: Թերթը կը փթթի, անոր վրայ ասուիի ուրիշ կտոր մը կը պատեն, որ մի այլ թերթ կ'ընդունի իւր վրայ: Յաջորդաբար երկոքին գործաւորք փոխն ի փոխը տեղաւորելով պարապ ու լի կաղասարներն՝ թերթերը կը շարունակ ասուիի կտորներուն միջեւ: Երբ քաւական թուով պատրաստուի, ամբողջն մամլոյ տակ կը դրուի շուրը քամելու համար: Թերթերը կը զատեն, կ'ցամքեցնեն եւ, եթէ թուղթը գրելու պիտի գործածուի, նաեւ կ'ոսլայեն թաթախելով լուծեալ օսկրահիւթի (gélatine) մէջ, ընդ մամլով կը գնեն որպէս զի սոսինձն ամէն կողմ թափանցէ՝ եւ վերստին կը չորցնեն: Ուր ուրեմն թերթերէն *sergal* կը կազմեն եւ յետոյ պրակ:

ՄԵՔԵՆԱԿԵՐՏ ԹՂԹԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ: — Ինչպէս վերեւ յիշեցինք, դուն ուրեք միայն ձեռօք կը շինուի թուղթն. պէտք է նաեւ յաւելուլ թէ քոչոց դնելու գործողութիւնն եւ քակասաւք որոց մասին խօսեցանք, այսօր ոչ եւս կը գոր-

ծածուին, բայց միայն ոմանց հին գործարանաց մէջ: Իսկ մեքենային թղթաշինութեան եղանակն գրեթէ անխախտն ի գործ կը դրուի այսօր Եւրոպայի թղթագործարանաց մէջ: Ուստի, հարկ է այժմ յառաջ բերել այլ եւ այլ նախնական գործողութիւնքը որոց պէտք են նախ քան զկազմութիւն թերթին ի թղթախմբոյ — գործողութիւնք՝ զորս համառօտ իմն պարզեցինք խօսելով ձեռակերտ թղթագործութեան մասին:

ՋՏՈՒՄՆ, ՄՈՒԹՐՈՒՄՆ ԵՒ ԼՈՒԱՅՈՒՄՆ ՀՆՈՏԵԱՅ: — Յնցոտիք խառն ի խուռն եւ վեր ի վերոյ կերպիւ զատուած կը բերուին ի գործարան: Հոն կը զատեն վուչեղէն, բամբակեղէն, մետաքսեղէն եւ ասբեղէն քուրջերը, եւ մէկդի կը դնեն վերջին երկու տեսակներն որք անցարմար են թղթագործութեան, զի բուրդն ու մետաքսը կենդանական՝ եւ ոչ բուսական ծագումն ունին: Դարձեալ ուրոյն ուրոյն կդաւաւորեն հին կամ մաշած եւ սպիտակ կամ գունեղ քուրջերն: Այս արդիւնքը ձեռք բերելու համար, յառաջ քան զամենայն հարկ է կարերը քակել, քուրջերը կտրել, անջատել զանոնք որ համանման չեն, կարերն ու խծիպներն հանել, կոճակներն ու ճարմանդներն քակել, եւ այլն: Պէտք է նաեւ խնամով կանոնաւորել քուրջերուն մեծութիւնը, յապաւելով զանոնք որ որոշեալ չափէն աւելի երկար են: Այս նախապատրաստական աշխատութիւն բազմաթիւ գործաւորուհիք եւ շատ խնամք կը սրահանջէ: Չատելէ ետք կալքարի (soudé) մէջ կը լուան, որով գործերէն ոմանք կ'անհետին ինչ ինչ ճարպաւոր նիւթեր կը հալին եւ այլ տարերք կ'անջատին: Յետոյ մաքուր ջրով կը լուան:

ԼՄՈՒՄՆ ՅՆՅՈՏԵԱՅ: — Այս գործողութեամբ կը սկսի իսկապէս թղթագործութիւնն: պէտք է հիւսքը քակել, մանուածաթելերն անջատել, կատարելապէս մաքրել զանոնք եւ վերջապէս իրար խառնել այնպէս որ տեսակ մը խմոր կազմեն:

Յնցոտեաց լմուսն մետաղեայ լայն գլանով մը կը կատարուի որ փայտեայ տախտակով շինուած երկու շեղ մակարդակներ ունի: Այս գլանին դիմաց մետաղեայ վահանակ (platine) մը զետեղուած է որ նոյնպէս մետաղեայ շատ մը թիթեղներ կը կրէ: Այդ վահանակի երեզին եւ գլանին միջեւ կը կատարուի

ցնցոտեաց լմումն։ Շարժիչ մեքենային գորութեամբ որ կ'արտադրի ջրոյ վիժմամբ կամ շոգեմեքենայիւ, քուրջերը շարունակ կը չրջին այդ տեսակ մ'ակումներուն մէջ որ կը գոյանան գործւոյն զանազան մասանց մերձեցմամբ։ Յետոյ ջրալից կարասի մը մէջ փոխադրուելով եւ նոյն ձեւ գործիով մը գտուելով ջրին մէջ, կատարեալ խմոր մը կը լինի։ Այսպէս պատրաստուելէ վերջ, խմորը աւելի նուրբ չաղախ մը կ'ըլլայ զտիչ կոշուած կարասի մը մէջ որ վերոյիջեալ գործիէն սա միակ տարբերութիւնն ունի զի գլանն աւելի շատ ակումներ կը կրէ եւ աւելի շուտ կը շարժի ջրին մէջ։

ՍՊԻՏԱԿԱՅՈՒՄՆ ԽՄՈՐԻՆ . — Այս գործողութիւններէ ետքն ալ խմորը կը պահէ միշտ գոյն մը որ ցնցոտեաց իսկական գոյներուն հետ առաւել կամ նուազ առնչութիւն ունի։ Հարկ է զայն ճերմկցնել։ Վասն սրոյ անոր պարունակած ջրէն մեծ մաս մը կը քամեն ճնշմամբ։ Յետոյ ամրափակ աւազանի մը մէջ կը դնեն եւ կազային քլոր կը հոսեցնեն դէպ ի ներս։ Այդ կազը, որ գունաթափելու յատկութիւնն ունի, կարելի է ստանալ ծովային աղի խառնուրդ մը եւ ծծմբաթթու (acide sulfurique) տաքցնելով արջնաքարի վերթթուածնած (peroxyde de manganèse) անուն բաղադրութեան մը հետ որ յաճախ կը գործածուի քիմիական աշխատանոցաց մէջ։ Հինգ հարիւր քիլօկ լմեալ ցնցոտի ճերմրկցնելու համար, պէտք է չորս խորանարդաչափ քլորի ցոլացումն արտադրել։ Թղթախիւսը կը ճերմկի նաեւ ջրալոյծ քլորախառն կալաքարով (chlorure de soude)։

Երբ խմորն կատարելապէս գունաթափի՝ ջրալի կարասի մը մէջ կը լուան որպէս զի անհետի քլորը։ Յայնժամ պատրաստ է այն փոխուելու ի թուղթ։

ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ ԹԵՐԹԻՅ . — Կը փութանք այժմ գաղափոր մը տալ ի մասին արագ եւ կնճռոտ գործողութեան մը որով խմորն թղթի կը փոխուի։

Վերոյիջեալ եղանակօք բոլորովին ճերմկելէ եւ ջրի մէջ պահուելէ վերջ, թղթախիւսն սակաւ ինչ խոր աւազանի մը մէջ կը լցուի ջրհանով։ Շարժիչ մեքենային ներգործութեամբ անոտի ասուեղէն կերպասով մը փաթթուած չրջուն գլանի մը վրայ անցնելով աստիկին կը պնտի եւ եւ անոր վրայ կը

ծեփուի տեսակ մը ձգմամբ ուր կը գոյանայ գլանին արագ չարժմանէն : Թղթախիւսի խաւով մը ծածկուած ասուին յաջորդաբար կարգ մը մետաղեայ գոգաւոր գրտնակաց վրայ կը դաւարի որք ի ներքուստ չողւով ջեռուցեալ են :

Հեազհետէ այդ ջեռուցեալ գրտնակներուն կամ գլանկիկներուն վրայ թաւալելով թղթախիւսը կը չորնայ , փոքր առ փոքր կը պնդի եւ վերջապէս խոնաւ թղթի թանձրութիւն կը ստանայ : Այս կերպով կը կազմուի միաշար երէզ մը թղթի որմէ չարժիչ մեքենայն մկրատներով կը կտրէ յետոյ պահանջուած մեծութեամբ թերթեր :

Մի զմիտ կնի այս թերթերը գինկի թիթեղներու միջեւ կը շարունին զոր ընդ մամլով կը դնեն խոնաւութիւնը ցամքեցնելու համար : Ուր ուրեմն , թերթք կը չորցուն ջերոցի մէջ եւ յայնժամ յարմար կը լինին աւանդելոյ ի սպառումն եւ ի գործածութիւն :

ՅՕՐԻՆՈՒՄՆ ՍՏՈՒԱՐԱԹՎԹԻ . — Ստուարաթուղթը կը շինուի հին թղթեղինօք զորս թրջոց դնելով խմորման վիճակի կը բերեն : Այդ խմորը կը լիսուն երկանաքարերու մէջ , յետոյ թանձր թերթեր կը կազմեն ի ձեռն չըջանակաց , ինչպէս ձեռակերտ թղթադործութեան ստեն :

ԼՈՒԻ ՖԻԿԻԷ

Ուսումնական եւ արուեստական

Մեծ Գիւտեր

Թարգ . — ՍՄԲԱՏ ԳԱԻԹԵԱՆ

. . . Եղիա . . . Տէմիրճիպաւեան

Երկրագունցի վերջին բուռն մէջ Հիւանդանոցի վրայ խրաբագրական յօդուած մը կար . այն գրուածէն ազդեալ , նոյն նիւթին վրայ ուզեցի գրել իմ առաջին յօդուածս՝ ընդհանուր եւ քիսոցնէական տեսակէտով , եւ կը փութամ յղել առ Ձեզ , խնդրելով որ բարեհաճիք հրատարակել զայն :

Յօդուածիս կցած եմ «Ապագայն» վերնագրով ոտանաւոր մ'ալ . եթէ արժան(1) դասէք , զայն եւս հրատարակելնիդ կը խնդ-

(1) Տեղոյ անձկութեան պատճառաւ , յաջորդ Թուոյն մնաց ոտանաւորին հրատարակութիւնն : Ծ. Խ.

րեմ: Աւելորդ է բսել թէ այդ ոսանաւորն յօղուածին հետ
առնչութիւն մը չունի:

Շնորհակալութիւն ձեզ ի բոլոր սրէ

ԵՂԻՇԷՆ Վ. ԳՈՒՐԵԱՆ

Հ Ի Ի Ա Ն Դ Ա Ն Ո Ց Ք

Ազգատներն ու հիւանդներն մարդկային ընկերութեան մի
ստուարագոյն մասն կը կազմեն եւ պիտի կազմեն միշտ, ցոր-
չափ մոտաւոր եւ ֆիզիքական անհաւասարութիւնն տիրէ ա-
մենուրեք. եւ խորհիլ թէ հնարաւոր բառնալ զայդ յերեսաց
երկրի, ոչ միայն կռուիլ է ընդդէմ օրինաց բնութեան՝ որ
իւր ներդաշնակութեան անթափանց քօղին տակ կը ծածկէ
ամէն անկարգութիւն, միեւնոյն անյագութեամբ ծծելով
անձրեւն ու արցունքը, միեւնոյն ամայութեան մէջ թաղե-
լով երգն ու ողբը՝ աղօթքն ու անկէքը, միեւնոյն գաղտնեաց
մէջ սուզելով նիւթն ու հողին՝ բոյսն ու հանճարը, եւ միեւ-
նոյն ծանրութեան տակ ճնշելով քարն ու քնարը:

Սակայն մարդ՝ ոյր տկար ձայնն անխելի բողոք մ'եղած է
միշտ տիեզերական այդ երկաթի եւ անգիտակից կամքին
դէմ, նուիրական իրաւունք համարեց ի վեր քան զբնութիւն
զգայուն էակի մը գոյութիւնը հաստատել իւր խնացականու-
թեան լուսով, եւ գիտակցութեամբն կանգնել Արդարու-
թեան գերագոյն ատեան մը: Բնութեան տեսարանին առջեւ
հիացմամբ կեցած՝ կրցաւ հաշտեցունել շողը՝ ջանթին, եւ
անդունդը՝ գեղածիծաղ բլրոյն հետ. նորանշան հաճոյքով
գիտեց ամէն հակապատկեր՝ որ իւր շուրջն կ'նկարուէր ի
բնութեան: Իսկ չհանդուրժեց տեսնել բնաւ անմեղին քով
դահիճ, ծիծաղի քով սուգ, ծիրանոյն՝ քով գրգռեակ, եւ
զուարթ կեանքի մը քով տխուր հեծկտանք:

Եւ արդարեւ այս աններդաշնակութիւնը իւր բարոյական
էութեան սուրին այն շարժումը՝ որով իւր ձակատագրին ու
հողոյն տենչանաց համաձայն ընդունեց աներեւոյթ աշխար-
հի մը կեանքը:

Ի՞նչ էր ի հնունմ, եւ դեռ ի՞նչ լինել կը կարծուի աշ-

խարհ. — Խիեղերական հիւանդանոց մը՝ ուր կ'տառապի մարմինն, ուր կ'տապնապի հոգին, եւ ամէն վայրկեան միեւնոյն թատրն կ'ներկայանայ մեր աչաց առջեւ, միեւնոյն սրտոկերն չարաչուք, զոր Հրեշտակն ցոյց կուտար Նախահօր՝ Դրախտերգակ կոյրին անհամեմատ գրչին ներքեւ :

« Նոյնհետայն երեւեցաւ յաչքս նորուն տեղի դժժնեայ ,
« Գարշահոտ եւ խաւարտչին՝ իբր արգելան իմն ախտին ժանտ ,
« Յորում էին բազմամոխք ախտաժեւաց , ցաւք ամենայն ,
« Որ ածեն ահակոտոր սողնդալ, տանջանքս ցաւատիչ ,
« Թալուկ ի սիրտ անկանել յողբապահանջ մահուն տաքնապ ,
« Ի ջրաց դելս եւ ի լորցս , ի լուսնաժէտ թալթալ խաղալ ,
« Ի խարբուխ՝ դում դժժնդակ , ի կեղեքիչ ընդերաց քար ,
« Ի կեղ, ի խիթ սայրատուր , ի դիւաբախ բանդազուչանս ,
« Ի մաղձ սեւա ընդմըտատար եւ ի վերնոտ խեղացընորս ,
« Ի հիւծումբն ծիւրական , ի հալ եւ մաշ , ի սրածութիւն՝
« Որ յամբայրեն կոտորէ , եւ ի ջրդող ախտին լըկանս ,
« Ի հինինումն յողւոց թասել , ի յօդուածոց խորտակել ցաւս : »

(Միլտոնի Կորուս Գրախսին ԺՍ. երգ)

եւ կը յաւելու թէ՛

Ո՞ր սիրտ աղաւաթ կարէր հայելյերկար նուագօք ,

Անարտօսք արտեւանամբք ընդ սոսկալի տեսիլն ընդ այն :

Սակայն ցաւալի ճշմարտութիւն մ'է թէ՛ երկար առէն մարդիկ այդ իրողութեանց ականատես եղան , առանց տածելու յինքեանս մարդասիրական դերագանց զգացումը՝ որ ապա շունչն եղաւ բժշկական արուեստին . եւ արուեստաւորն երկար ատեն վէրքի մը մէջ միտց իւր բիրտ մատը շահու երակն որոնելու համար , եւ յանյիշատակ ժամանակաց՝ կեանքին բախար վտանգեցին կախարդին դրիճն ու հմայքը :

Վաղեմի աշխարհին կրօնն ու սկզբունք անբաւական էին մարդկութեան վշտացեալ անդամոց մատուցանել օրիորդանք , թող թէ միացնել տառապեալներն մէկ յարկի տակ , հիւանդներն , աղքատներն ու ընկեցիկ արարածներն հաւասար խնամոց ներքեւ պահելով : Պիտի գար ժամանակ եւ Քրիստոնէութեան ոգւոյն ներշնչմամբ անշուշտ պիտի կանգնէին բարեպաշտութեան նուիրեալ այն ապաստանարանք՝ ուր եղբայրութիւնն իր բարձր նշանակութիւնն պիտի առնուր . եւ այդ

Հաստատութեանց խարխախն ո՛չ թէ միայն Աստուծոյ սէրն պիտի լինէր՝ այլ եւ սէրն շնկերին . ու այսպէս ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑՆ Բարձր ի գլուխ պիտի պանծար քան զմեհեանն՝ զոր կանգնեց Նումա , եւ քան զտաճարն՝ զոր կառոյց Սողոմոն . զի ամէն ժամանակի կրօնի հեղինակութիւնն էր ունենալ իւր պաշտաման վայրն ու զոհին սեղանը , իսկ Քրիստոնէութիւնն աւելի ողորմութիւն պահանջեց քան թէ զոհ . եւ մարդասիրական սկզբունքն նախապէս եկեղեցւոյ մէջ ժողովեց անկեալն ու գերին՝ աղքատն ու այրին՝ որքն ու սգաւորը , եւ յետոյ ապա երբ յաջողեցաւ քաղաքական օրէնսդրութիւնն իւր լուծին տակ դնել՝ եւ քաղաքացւոյն բարքն իւր հրահանգաց ներքեւ , հիւանդանոցք , աղքատանոցք , որբանոցք , օտարանոցք կանգնեցան հետզհետէ՝ մարդկութեան դժբաղդանդամներն սփոփելու համար :

Ճմարիտ է թէ հեթանոս բնկերութեան մէջ հիւանդ գերիներն փոքր ինչ խնամք կ'իյայեւէին , բայց տանուտիրոջ շահն էր որ կ'թելադրէր զայդ . եւ հաւասարապէս չէր ուզէր նա որ իւր գերին կամ գրաստը մեռնի : Օրէնքը կ'որամաղբէր որ բնտանեաց պետն յօգնութիւն հասնի իւր մերձաւորաց , բայց այդ բնական զգացմունք առտնին սահմանի մը մէջ միայն անձկափա՛կ տիեզերական լինելու հանգամանքէն զուրկ էին բոլորովին . եւ Պետութիւնն միշտ օգտի շահն ի մտի ունեւոյ՛ իւր նպատակն ու նեցուկը կ'ընձեռէր նոցա միայն՝ որք սաշտպանած էին զհայրենիս , եւ նոցա՝ որք ապա կրնային ծառայել նմա . ուրիշ պարագայից մէջ անտարբեր էր Պետութիւնն , եւ երբ մեր թուականի 28 տարւոյն Պեդինեսի ամբիթաւրոնին փառակաց տակ թաղուեցան երեսուն հազար հոգիք , ողջերն գլխաւոր քաղաքացեաց տանց մէջ փոխադրուեցան : Նոյն օգտախնդիր սկզբան հետեւելով էր նաեւ որ զԱթէնք՝ Հերակլէսի նուիրուած հին մեհենին մէջ Հասարակապետութեան ծախիւք կ'ուսուցանէր բնութեան զաւակներն , որպէս զի օր մի կարող լինին ծառայել իւրեան , կ'խնամէր նաեւ զայրիս եւ զորդիս նոցա որք առաքինացած էին ի պատերազմի . վիրաւորեալ զինուորն հասարակաց դանձուն ծախիւք կ'դարմանուէր , եւ Պետութեան ծառայողաց առջեւ բաց էր Պրիւտանիոն , բայց « առաքինութեան պարգեւ ո՛չ տերեւ

դառնալու, եւ ոչ ոստ եւ պսակ ձիթենաւոյ, եւ ոչ ուռնիք Պրիւտանաւ էին» ըստ Ոսկերերանի: Ի Հռովմ՝ Ասկղեալիոսի մեհենին չըջակայքն անկողնովք պատրաստուած սրահներ կային՝ յորս դարման կ'ընդունէին այն հիւանդներն՝ որք ուխտ ըրած էին: Կրտսերն Պլինիոս կ'ըզովէ զՏրայիանոս՝ որ ի վէլէիա սննդեան թոշակ սահմանած էր աղքատ կամ բնական սրդւոյ՝ որ ապա յայրական հասակին կը զինուորէին բանակին մէջ:

Պէտք է խոստովանիլ թէ այս ամենայն որչափ որ օգտի չարժաւթով գործուած են, դոնէ արդիւնք են այն գեղեցիկ յոյգերու՝ որք մարդկային սրտի նկարագիրն կ'կազմեն: Բայց միթէ բացառութիւններ չ'են ինչ որ կ'պատմենք, եւ բարեսիրութեան այս ցիլուցան ճաճանչներուն ետեւ չ'ջօլափութի՞ր թանձր խաւար մը, կամ միթէ այս առաքինի գործեր հին աշխարհի մտլութեանց գիշերին մէջ կայսրութիւններ չ'են լուսաւոր, որ կը խուսեն տրագ արագ: Ի Յունաստան՝ որ բազին մը ուղղած էր Գթութեան, ի Յունաստան՝ որ Կրկիսի արիւնապանդ խաղերն դադրեցուց, միթէ Լիկուրգոսի եւ Սողոմի օրէնքներն չ'ին համարձակեցներ զտղայասպանութիւն, եւ Նումայի օրէնքներն զնոյն Հռովմայ մէջ: Լքեալ մանուկն կ'իջնէր յաստիճան գերւոյն, թէպէտ լինէր ազատ ծնողաց զաւակ, եւ ով որ ընդունէր զնա առ իւր՝ քիչ անգամ մարդասիրական զգացմամբ կ'հսկէր նմա իբրեւ հայր, իսկ խուժգուժի մը ձեռաց ներքեւ փոխանակութեան առարկայ մը կ'լինէր հէք արարածը: Այդ չարիքն այնքան խոր արմատացած էր հախուակ վիճարանութեանց Եկեղեցական Հօրց եւ մասնաւորապէս Տերտուլիանոսի, զի Կոստանդիանոս ինքնին նուիրական կ'ուզէր համարել այդ անողորմ իրաւունքը: Բայց Քրիստոնէութեան չունչն անցած էր արդէն հին աշխարհին վերեւէն, եւ սրտերու ծալքերն դգուելով՝ զարթուցած էր ի նոսա գթութեան եւ սիրոյ ջերմ զգացումը, եւ Կոստանդիանոսի ատեն Պոլսոյ մէջ բացուեցան առաջին ապաստանարանք:

Մինչ Քրիստոնէական ողւոյ այս մղումներն աւելի կանուխ ժամանակի մէջ յերեւան եկած էին, երդիծաբան քերթող մը՝ Լուկանիոս իւր դրիչն սրեց այս գեղեցիկ պատրաստութեանց

նոր տեսարանէն դառնացած, եւ կը գոչէր, « անմիտներ, իրենց օրէնսդիրն այնպէս համոզեր է զիրենք՝ թէ ամէնքնին եղբայրներ են », ինչպէս երբեմն Տակիտոս ծաղրեց հրէական տաճարն զի հոն չտեսաւ կռոյց արձաններ: Իսկ այդ գործոյ վսեմութեան տակ յետոյ ապա պիտի ընկճէր Գրիստոնէութեան գլխաւոր թշնամիներէն մին՝ Յուլիանոս Ուրացոյն, ոչ եւս անարգանօք խօսելով՝ թէ « Գրիստոնեայք ոչ միայն իրենց աղքատաց, այլ եւ մերոցն կ'օգնեն » . եւ ընկերական կեանքի այդ յեղաշրջումն կ'ուզէր տեսնել նաեւ ի Հեթանոսութեան:

Մինչեւ Հռոմէական կայսերութեան կործանումն՝ հետզհետէ աճումն կ'առնուին ժողովրդոց վիճակի դառնութիւնք, եւ աղքատին հաց, որոյն խնամք, հիւանդին դեղ եւ օտարին տեղ տալու հարկն առաւելապէս զգալի կ'լինէր: Կոստանդնուպոլիս բաւական չէր այդմ ամենայնի, թէպէտ Ոսկերէրանի ազդեցութեան տակ Բիւզանդիոնի անկեղանոցք յիսուն հազար անհատներ կ'խնամէին. վասն զի Ասիոյ բազմաթիւ դաւառաց մէջ կային քրիստոնէական յոգնահոյլ եկեղեցիներ. բազմապահանջ պէտքն ընդ հուպ արթնցուց անհատական կորովն ու գորովը, եւ ահա Փաբիոսեանց հռովմէական նշանաւոր ցեղէն քրիստոնեայ տիկինն Փաբիոլա կանգնեց հիւանդանոց մի Պաղեստինի մէջ, Եփրեմ՝ յԱնտիօք, Բասսիանոս՝ յԵփեսոս, եւ Ս. Բարսեղ ի Կեսարիա: Պետութիւնն չդադրեցաւ օգնել այս ձեռնարկութեանց, եւ այսպէս յանգագատից օգտի սկզբունքն տեղի տուաւ եղբայրութեան զգացման, եւ մարդկային յարաբերութեանց նախկին աստիճանաւորումն հարթ ու հաւասար կերպարան մը ստացաւ. ընկերութենէ վտարուած ուրուկն ու օտարը ընտանուեցան իրրեւ անդամք միեւնոյն մարմնոյ. որքն իւր իրաւանց ժառանգ եղաւ, ախտաւորն ու ծերը խնամոտ ձեռաց մէջ հանգուցին իրենց ցաւագին մարմինն ու գլուխը: Ինչ բարոյական յաղթութիւն:

Կարելի չէր որ զայս ամէնն անտարբեր աչօք դիտէր Հայ ազգն, այն որ կանուխ յարեցաւ Քրիստոնէական կրօնի եւ ապա փարեցաւ ուժգին: Հռովմէական աշխարհն իսկ հիացնող այդ մարդասիրութիւնն մօրթ էր միթէ որ իւր հրապոյրովն

չափարարելու հայկական սիրտն ու ոգին։ Եւ ահա պատմութիւնն
կ'վկայէ մեզ թէ Ներսէս Պարթեւ, այն որ ի Կեսաբիա քրիս-
տոնէական ուսումն առած լատեն դեռ չէր կրնար տեսած
լինել Ս. Բարսէլի կանգնած հիւանդանոցն՝ զոր քաղաքի մը
կ'նմանեցունէր Պրիգոր Նազխանդացի, վասն զի այդ շէնքի
հաստատութիւնն գրեթէ իւր մահուան թուականն յոյց կու-
տայ մեզ (575), երբ զինուորական վիճակէ բարձրացաւ յԱ-
թու կաթողիկոսութեան, սուաջին բարեկարգութեան գործ
համարեց հաստատել բազմաթիւ ուրկանոցներ, դարմանոց-
ներ, օտարանոցներ յայլ եւ այլ տեղիս։ Ներսիսէ յետոյ՝ այդ
գեղեցիկ գործոյն օրինակելի ակոյեան կ'հանդիսանայ
. Աշոտ Գ. զոր իրաւամբ կոչեց Ազգն ռ-
դորմած. եւ իրմէ վերջ՝ գրեթէ 5-6 հարիւր տարիներու մի-
ջոցին կը հաւատանք թէ այնքան միայն վտանգ եւ գրկանք
կրեցին բարեպաշտական այդ հաստատութիւնք որքան Եկե-
ղեցին։ Բայց վերջնոյն հետ անշուշտ անխախտ փոսոյն եւ նո-
քա, զի յայնմհետէ նշանակութիւն չունէր Եկեղեցին առանց
աղքատանոցի, ինչպէս նշանակութիւն չը պիտի ունենար Քրի-
ստոնէութիւնն առանց մարդասիրութեան։

Այս ենթադրութիւնն միշտ պահելով քանի մը դարեր, կը
հասնինք ուր ուրեմն մեր դարուն սուաջին քառորդին, յո-
րում անմահն Պէզճեան կ'կանգնէ Ս. Փր'չի Ազգային Հիւան-
դանոցն, որ 50 տարիներէ ի վեր կ'խնամէ պատասպարեւոյ
բաղմութիւն մը։ Քանի մը տարիներ յառաջ եւս Սպարթալ-
եան եղբարք երախտապարտ կաջուցին Զմիւռնացին եւ ըստ
նմին զՍ. զգն ամբողջ. ոչ նուազ շնորհակալեաց եւ յիշատակաց
արժանի եղաւ նաեւ Փաղֆայեան Որդանոցի համեստ Հիմ-
նադրուհին։

Խոստովանելի է սակայն թէ Քրիստոնէական այս մարդա-
սիրութիւնն առաւել գործունէութեան ասպարէզ գտաւ Եւ-
րոպական ազգաց մէջ, մանաւանդ տասներորդէն մինչեւ չո-
բեքտասաներորդ դարն, յորում ժամանակի Հուսիմ, Փլորեն-
տիա, Դիւրէն, Միլան մեծակառոյց եւ չքեղ զլխաւոր հի-
ւանդանոցներ (Hôtel-Dieu) կանգնեցին, եւ մետասաներորդ
եւ երկուսասներորդ դարերու մէջ ծաւալած բորտութեան
ախտն ոչինչ ընդհատ պատճառ եղաւ նաեւ Լանֆրանի կա-

ուուցած Հիւանդանոցին ի Գանդորպէրի, Ս. Բարթողիմէայ եւ Ս. Թովմայի Հիւանդանոցաց ի Լոնտրա: Իսկ դժբաղդաբար Միջին դարու վերջերն երբ կղերին մէջ ծագեցաւ աւարառութեան եւ ագահութեան տենչը՝ Հիւանդանոցք ոչ սակաւ նիւթական եւ բարոյական տաղնապնէր կրեցին:

Ֆուանսայի Հիւանդանոցք որ 89ի յեղափոխութեան ատեն 870 էին թուով, այսօր հազար անհատներու պատասպարան են տակաւին: Զջմարտութենէ հեռի չենք ուրեմն երբ կրկնենք դարձեալ թէ աղքատներն ու հիւանդներն ժողովրդոց ստուարագոյն մի մասն պիտի կազմեն միշտ:

Անհնար է մեզ լուծել չարին խնդիրն՝ որ մեր ճակատագրին լուսաւոր հորիզոնը կ'մթագնէ իրեւ սեաւ ամպ մը, այլ մարտնչիլ անոր դէմ՝ մեր բուն պարտքն է այն, մարդկութեան փառքն է այն, եւ ամբողջ ազգերու կրօնն պիտի լինի այն:

Պարտիզակ

ԵՂԻՇԷ Վ. ԳՈՒՐԵԱՆ

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

ՎԻԷՆՆԱՅԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՆ

Վիէննայի Համալսարանն այն հոյակապ շէնքերէն մին է զորս կառուցած են Գերմանացիք ի պատիւ գիտութեան եւ դպրութեանց: Մի անհուն քառակուսի կը կազմէ եւ դրաւած է քաղաքին ամենագեղեցիկ մասերէն մին: Անշուշտ յայտնելոյ համար այն բարձր կարեւորութիւնն զոր ունի իւրեանց համար կրթութիւնն, նուիրած են նմա այդ վայրն, եւ բարձրացուցած հանդէպ խորհրդարանին որ կը հանդիսանայ ճարտարապետութեան հրաշակերտներէն մին իւր ատտիկեան հիանալի ոճով, Յոյն դից յաղթ արձաններով եւ պղնձածոյլ կառօք զորս կը քարչեն երիվարք եւ յորս կ'երեւի մարտի աստուածուհին, Աթենաս խրոխտ եւ փառապալակ: Սոյն երկու շէնքերուն մէջ՝ կայ մի ընդարձակ ճեմեկիք որոյ ծառոց հովանւոյն ներքեւ կու գան զովանալ քրքրոնաթոր աշխատւորն իւր ընկերուհւոյն եւ մայրն իւր վաւակաց հետ: Երե-

կոյներն մանաւանդ մի սիրուն տեսարան կ'ընծայէ աչաց . ուսանողք , յետ աւարտման դասախօսութեանց , կը դիմեն Համալսարանէն անդր խումբախումբ եւ իւրեանց ներկայութեամբ մի նոր կենդանութիւն կու տան : Ահա աստ մի հրատապ խնդիր , քաղաքական կամ ընկերական , կը յուզէ մշտքերն եւ սրտերն եւ հաւաքած է մի բաւական հոծ խումբ . ի Պոհեմիա , հակադերմանական շարժում կայ , Գերմանացի մի քանի ուսանողք նախատուած են անդ Պոհեմիացիներէ . եղբարք , կարելի՞ է այսմ հանդուրժել , կ'ըսէ մին . այդ աղքէն ինչ որ ունի մեզ կը պարտի . իւր կրթութիւնն , արուեստն , ճարտարութիւնն Գերմանիոյ շնորհիւ են , հարկ է պայտ նմա զգացնել ամեն առթի մէջ եւ այսպէս զԳերմանականութիւնն յարգել ուսուցանել : — Գերմանիա եւրոպական ամենահին հայրենիքն է , կը յարէ միւսն . իւր փառայեղ որդւոց վերայ պիտի սքանչանան յաւէտ ազազայ դարք : — Մի այլ վերջապէս կ'առաջարկէ մի երգ , քաղցրազրոյց Շիլլէրէն կամ ովկէան Կէօթէն , զայդ գիտեմ ես ո՛չ . բայց ահա յօդս ի վեր կ'ամբառնայ մի զօրեղ եւ ներդաշնակ գանգիւն որ տակաւ սրտերն կը վառէ . աւիւնն արդէն տարածուած է երակաց մէջ եւ մարմինն կ'ուզէ մասնակցիլ երգոյն , — ըզգացմանց արողայայտութեան . նախ յամր , ապա երազ կը յառաջանայ խումբն եւ վերջապէս կ'անհետի պոռակաց մէջէն :

Անդ սակայն տեսարանն այլ է : Խմբովին կամ դուռն ուրեք առանձին նստած են այլ ուսանողք որոց զիմազիծերն եւ վարմունքն անմիջապէս դուշակել կու տան թէ օտարականներ են . հանդարտ եւ զգոյշ , կը թուին կորսնցուցած լինել մասամբ իւրեանց յատուկ համարձակութիւնն զոր ունէին հայրենական երկրին մէջ : Յաճախ կը սիրեն Գերմաներէն խօսիլ եւ կը ջանան Գերմանական սովորութիւններն իւրացնել , այլ յաճախ նաեւ չը յաջողին Հունդարացիք որ Աւստրիական կայսրութեան մէջ , յետ Գերմանացւոյն , ամենէն աղքեցիկ ժողովուրդն են , ըստ որում ունին յատուկ խորհրդարան եւ սրաշտոնէութիւն , կը մատնեն զիրենք իւրեանց խորթ հնչմամբ . Բոլոնիացիք սակայն , ազնիւ եւ իմացական ժողովուրդ . իւրեանց յատակ եւ ճիշդ արտասանութեամբ հազիւ կը տարբերին Գերմանացիէն : Այլ Սլաւ եւ Իտալացիս

ազգութիւնք առաւել կամ նուազ թերութեամբ կը խօսին Գերմաներէնն :

Համալսարանին դրանդն որ աստիկեան ոճով յօրինեալ է , այսինքն կը ներկայացընէ իւր ճակատուն վերայ մի եռանկիւն ուր կան ճշմարտութեան , լուսոյ , գիտութեան անձնաւորեալ արձաններն , կը հայի Ռինկ-Ըշթրասէի վերայ , այն փողոցին որ կը բոլորի քաղաքին շուրջն մի վեցատող ծառուղւով եւ որ իւր եզական գեղեցկութեամբ պիտի անմահացնէ զինքն ստեղծող արդի վահագետին եւ ճարտարապետաց անուանքն :

Դրանդն որ , առանձինն , ճարտարապետական մեծ դործ մ'է , կը կրէ հետեւեալ Լատիներէն արձանագրութիւնն . Universitas litterarum vindobonansis . Համալսարանն արտաքուստ զարդարեալ է բազմաթիւ արձաններով որք կը ներկայացնեն հին եւ նոր Ժամանակաց գիտական եւ գրական մեծ անձնաւորութիւնքն : Ամենեքեան այնպէս զետեւեալ են որ կը համապատասխանեն ճիշդ այն դասարանին կամ աշխատարանին յորում աւանդեալ կամ մշակեալ ուսումն վերաբերութիւն ունի նոցա հետեւած ձիւղոյն . այսպէս Համալսարանին այն մասին վերայ որ նուիրեալ է իմաստասիրութեան , կ'երեւին Սոկրատեսայ , Պլատոնի , Արիստոտելի , Փանթի , Սքինոզայի եւ այլոց արձանքն . իսկ աստուածաբանութեան , աստեղաբաշխութեան , բնական գիտութեանց յատուկ մասանց վրայ , Մովսիսի , Աւգոստինոսի , Հերոնիմոսի , Քերկերի , Հերչելի , Քիւպլէի եւ այլոցն , եւ այսպէս յաջորդաբար :

Դրանդն մուտ կու տայ գէալ ի Համալսարանին լայնածաւալ բակն յորում կը բարձրանան մարմարեայ յաղթ սեանց երկու տողեր եւ զոր գիշերն կը լուսաւորէ երկրորդականութիւնն : Ժամագրութեան տեղի մ'է սա ուսանողաց համար դասախօսութենէ յառաջ կամ յետոյ , եւ հետեւաբար , կը տեսնուի աստ գրեթէ հանապազ մի բազմութիւն որ կը քայլէ յամր կամ երազ , կը խօսի , կը վիճաբանի : Գրեթէ ուսանող երիտասարդութեան կողմանէ աստ կը յղացուին ամէն հայրենասիրական կամ մարդասիրական խորհուրդք եւ աստ կը մարմնանան , որպիսիք են այլ եւ այլ միութիւնք որոց նպատակն է Գերմանականութեան դիրքն միշտ բարձր պահել այնքան այլազան տարերց մէջ , օգնել աղքատիկ ուսանողաց եւ դարմանել հիւանդներն :

Օտար միութիւնք կը ձգտին վառ պահել ազգայնութեան հուրն իւրեանց հայրենակցաց սրտին մէջ. վարձած են մի սենեակ ուր կը հաւաքուին պարրերաբար միութեան անդամք, կը նուագեն, կը սարեն, կ'ընթեռնուն իւրեանց լեզուաւ հրատարակեալ երկեր կամ հանդէսներ եւ երբեմն մի պերճասօսի կը յանձնեն մի քաղաքական կամ գրական կարեւոր խնդրոյ վերայ բանասօսել:

Այս օտար ուսանողաց մեծագոյն մասն, որպէս կը թուինք, է Հունդարացի. մնացեալ մասն Բումանիացի, Բոլոնեացի, Պոհնմեացի, Տալմատեացի որոց թիւն ըստ իւրեանց կարգին յաջորդաբար կը նուագի: Լրացնելոյ համար սակայն այս օտար ազգութեանց ցանկն, պէտք է յաւելուլ դեռ մի տասնեակ Հայեր, Ամերիկացիներ, Ֆրանսացիներ, Իտալացիներ, Յոյներ եւ վերջապէս Յապոններ, որք գրեթէ միայն բժշկութիւն կ'ուսանին:

Իսկն կը բաժանէ Համալսարանին յառաջակողմն երկու հաւասար մասանց յորս կը գտնուին լսարանք եւ աշխատարանք, ըստ որում դրանդն ինքնին յառաջակողման երկու ծայրերէն հաւասար հեռաւորութիւն ունի:

Իսկն հսկայ եւ ապահով յարդարուն դրամք անջատեալ է պարտեզէն որ մի քառակուսի կը կազմէ համակեդրոն Համալսարանին մեծ քառակուսոյն հետ:

Մեծակառոյց կամարներու երեք առդեր որք կը վերաբերին Համալսարանին մնացեալ երեք կողմանց, կ'սկսին անդ ուր կ'աւարտեն պարտիզին սահմանքն եւ կը յօրինեն իւրեանց ներքեւ մի գեղեցիկ անցք որ կը տարածուի իրենց կողմանց ուղղութեամբ:

Համալսարանին ներքնակողմն խորին հիացմամբ կը համակէ զայցելուն իւր բարձրաբերձ սեամբ, ճարտարարուեստ զարդուք եւ բոլորածիր դմբեթեօք: Մի եւեթ արձան կ'բարձրանայ երկու սանդուխներու գլխոց միջեւ եւ այդ չէնքին հիմադրին, ֆրանձ եօղէֆ կայսերն է:

Վերջապէս մի անհուն մատենադարան, ուսանողաց յառկացեալ, ճոխ թանգարանք, մաթեմատիքական, հնախօսական, բանասիրական հաստատութիւնք եւ աշխատարանք գրաւած են Համալսարանին մնացեալ մասերն:(1)

Վիլնէա, 1885 Յունիս 12/24

Վ.Ա.Հ.ՆՈՒՆԻ

(1) Պիսի շարունակուի:

ՀԱՅ ՕՐԱԳՐՈՒՅԻՆՆ

ԱՐԵՒԵԼՔ, ԼՈՅՍ, ՄԱՐՍԻԼԻՈՅ ՀԱՅ ԹԵՐԹՆ

Օրագիր մ'ի՞նչ է :

Օրագիր մը, կամ օրուան լուրերուն բովանդակութիւնն է՝ պարզապէս չահագիտական նպատակաւ հիմնուած . կամ ազգի մը բարեշրջութեան օրական արտայայտութիւնն է՝ մեծ ոգիի ու մեծ մտաւորական արժանիքի տէր մարդու մը կամ մարդոց խումբի մը կողմէն հրատարակուած : Եւրոպական մամուլն ունի թերթեր, որք կը պատկանին սոյն երկու կարգաց իւրաքանչիւրին :

Եւրոպիոյ մէջ ամեն հրատարակիչ փողով ու թմբկով չը յայտարար թէ ասպարէզ կ'իջնէ « նուիրական պաշտօն մը » կատարելու համար, « սուրբ դատին » պաշտպանութեան համար : Մեր ազգին մէջ, քահանայութիւն եւ օրագրապետութիւն նուիրական հանգամանք մ'ունին կամ կուտան ինքեանց . թէ եւ եկեղեցական եւ խմբագրական դասուց անհատք միեւնոյն նպատակաւ չ'են մտներ ամենքն ալ սոյն դասուց մէջ, սակայն ամենքն ալ միեւնոյն յայտարարութիւնն ու միեւնոյն Հոռոտալին իլլըր աշխարհի հանդիսաւորապէս կը կրկնեն : Այնուհետեւ քահանայն՝ քանի մ'ոսկւոյ փոխարէն՝ ապօրինաւոր պսակ, եւն, կը կատարէ . այնուհետեւ խմբագիրն՝ ոսկիի մը (մերթ մէճխալյէի մ'իսկ) փոխարէն՝ կը զիջանի վատահամբաւել վճարողին անհաճոյ գտնուող մէկ անձն, եւն : Յանուն Աստուծոյ կատարուած այս կատակերդութիւնն ալ արդեօք կրնայ՝ Տանդէի մեծ քերթուածոյն անուամբ կոչուիլ ասորւածային կասկերգութիւն . . . :

Այլ եւս բերաննիս չառնենք, եղբարք, այդ « նուիրական » բառն . եւ յայտարարենք պարզապէս այն պահուն, ուր անուննիս ու հազուստնիս պիտի փոխենք, թէ մենք եկեղեցական կ'ըլլանք, որպէս զի հարսնիք ընենք ու մեռել թաղենք ու ցերեկն հանգիստ քնանանք, որպէս զի յանուն կրթական դործին հանգանակութիւն ընենք ի նպաստ մեր քսակին, որպէս զի յանուն աւետարանական դործին այցելութիւններ

ընենք ի նպաստ մեր պաշտեցեալ անձին . Եկեղեցական դասուն ճշմարիտ փառքն ու պատիւն եղօղ անհատութեանց յաւէտ մեծարանք : Իսկ մեք խմբագիրքս , երբ թերթի մ'արտօնութիւն ստանանք , յայտարարենք պարզապէս թէ՛ մենք օրագրապետ կ'ըլլանք , որպէս զի ասլրինք , որպէս զի՝ Յաւելուածոց հրատարակութեամբ՝ ամեն շահագիտաց նման օգուտ քաղենք մենք ալ պատերազմներէն եւ մեծ արանց մահուանէն . յայտնենք թէ՛ մեք ոչ խաղաղութիւն կը սիրենք , ոչ մարդկութիւն , ոչ աղքատիւն . թէ՛ խաղաղասիրական , մարդասիրական , ազգասիրական ու դրասիրական յայտարարութիւնք , մեր բերնին մէջ նոյն նշանակութիւնն ունին ինչ նշանակութիւն որ ունին նախարաւսմառաց յայտարարութիւնք՝ ամէն յոճակորդի կրկնուած՝ թէ՛ նոյն յոճակորդին բացառիկ կերպիւ այս ինչ ատրանքն այս ինչ գնով կը վաճառեն . կամ այնքան նշանակութիւն ունին մեր բերնին մէջ որքան թղթավաճառի մը բերնին մէջ նշանակութիւն պիտ' ունենային այսպիսի խօսքեր . « Ես մարդկային ազգի քաղաքակրթութեան նպաստելու համար ընտրեցի թղթավաճառութեան արուեստն , ես հայրենեաց լուսաւորութեան համար թուղթ ու դրիչ կու տամ (ձրի չառնօղին՝ եւն . » Կոս ալ յարգանք առ այն հազուադէպ հրապարակագիրս , որոնք փառքն են Հայ օրագրութեան , փառքն համազգային օրագրութեան :

Հայ մամուլն մէջ վերջին ժամանակներս նորօրինակ երեւոյթ մ'ալ դրաւած է բազմաց ուշադրութիւնն . խումբ մ'ազգայինք , Հայ ընթերցողաց թուոյն համեմատութեամբ յոյժ մեծ օրաթերթի մը հրատարակութենէն չը շատանալով , հետզհետէ հրապարակին վրայէն իբր դիւթութեամբ մ'աներեւոյթ ըրին երկու թերթեր , Մասիս «սրտուական»ն եւ Հայրենիքն . կամ մնանաւանդ իրենց տնօրէնութեան ներքեւ հրատարակուելու նկատմամբ պայմանագրութիւն կնքեցին այն թերթերուն արտօնատեարց հետ — որք իրաւունք ունին նկատելզանձինս բախտին նպաստաւորեալ որդիքն : Ժողովուրդն՝ այս երեւոյթին ի տես՝ կը խորհի ծանրապէս . կասկածներ ծնունդ կ'առնուն իւր մտաց մէջ . կը տարակուսի , ինքն իրեն կը խօսի , կը ժխտէ , կը հաստատէ . ունին կը գնէ զանազան տեղերէ

լսուող զանազան բանից՝ որք հակասական կը թուին նմա .
Հուսկ ապա ժողովուրդն այս ամէն փառաւոր ձեռնարկու-
թեանց ու խորհրդաւոր պայմանագրութեանց , այս յայտա-
րարութեանց ու հակասութեանց , այս անօրինակ զոհողու-
թեանց ու տարօրինակ խնայութեանց մէջ բան մը կը տեսնէ
պայծառ . — այն թէ պարահանդիսից ու մեծածախ գործոց
բարեկամ խումբն՝ նպատակ ունի հրապարակային ձայնի խո-
ղովակներն նոյն բերանին վրայ դնելով ու դարձնելով պատ-
գամ եւ օրէնք տալ ամենայն Հայոց՝ որ ի տիւրուս աշխարհի .
ի մի բան , Արեւելի վարչական կորհուրդն՝ այս սահմանադ-
րական դարուն մէջ՝ կը յաւակնի դիկտատորութեան :

Ասի՛ բարի բան մը չը թուիր ժողովրդեան . . . :

Եւ այդ ահագին թերթն , — ոյր գլխաւոր վարիչներուն
մին (եթէ ոչ գլխաւորն) իջման տեղիէն Պոլիս վերադառ-
նալով ծանր սրտասխտանատուութեան մը բեռին տակ՝ դէմն
եղնօղին կը հարցնէ « գայթակղական բան մ'ունի՞ք , պատմե-
ցէք » , — այդ ահագին թերթն՝ յաջա՛ծ ժողովրդեան ազգային
թերթ մը , ազգային բարեշրջութեան պատկերացուցիչ հրա-
տարախոսութիւն մը նկատուելէ հեռի է : Միշտ խումբի մը կամ
խմբակի մը թերթն է Արեւելի՝ գլխէն մինչեւ ոտքն , եւ բնա-
կան է որ այսպէս միայ յաւիտեան : Այո՛ , ժողովրդեան բարի
չը թուիր այսպիսի խումբի մ'եւ այսպիսի թերթի մը յաջո-
ղութիւնն :

Բայ ի փոխիցէն , որ կրնար առաջնակարգ թերթ մ'ըլլալ ,
հրապարակի վրայ Հայ թերթ մը միայն կը մնայ . այն է
Լոյսն , որ Արշակաւան մը դարձած էր վերջին ժամանակնե-
րու . ուր առանց խմբագրատեալին գիտութեան (ըստ իւր
յայտարարութեան) ամեն ոք կը գրէր իւր ուզածն — եւ ան-
տարակոյս պատուակիր մարդոց չուզածն : Ներկայ ամսոյն
մէջ Լոյս կերպարանափոխութիւն մը կը կրէ . ընդհատ հրա-
տարակութիւն ունեցող ծաղրաթերթ մ'ըլլալէ դադրելով
լուրջ օրաթերթ մը կը դառնայ , եւ իւր ծաւալին համեմա-
տութեամբ փոքր բաժանորդագնով մը հանուրց մասջելի
կ'ըլլայ : Լոյսի կրած այս փոփոխութիւնն հաճելի թուած չէ
բազմաց . բազումք կը փափաղէին թէ Լոյս չը կորուսանէր

իւր ծաղրաթերթի հանգամանքն, այլ միայն ըլլար ընտիր ծաղրաթերթ մը՝ տաղանդաւոր ու պարկեշտ ծաղրագիրներէ խմբագրուած։ Չը լցուիր մեր փափաքն, եւ Լոյս լրջանալով՝ կերպիւ իւրք Արեւելի ախոյեանն ըլլալու կը յաւակնի։ Սակայն կը թուի մեզ թէ, ոգին ի բաց առնելով՝ միշտ առաջին դիրք մ'ապաքէն պիտ'ունենայ Արեւելի քաղաքական եւ ազգային օրուան խնդրոց վրայ տեսութեանց կանոնաւոր հրատարակութեամբ, որք Արեւելեան խմբակէն երբեմն արհամարուած եւ ազգովին դնահատման արժանացած արտաքոյ կարգի երիտասարդի մը՝ Տ. Բիւզանդ Քէչեանի գրչէն կ'ելնեն։ Այսու չեմ'ուզէր ըսել թէ օրուան խնդրոց վրայ Ազգային տեսութիւններ հրատարակելով, Արեւելի պատկերացուցած կ'ըլլայ Հայ ազգի բաղմբերեւոյթ կեանքն. Արեւելիէն՝ Ամերիկեան կենաց վրայ մարդ աւելի գաղափար կըստանայ՝ քան ազգային կենաց վրայ։ Տեսայ շատեր, որք սաան եւ հինգ օրն անգամ մը միայն կ'առնուին Արեւելի՝ կարգալու համար Տ. Մինաս Չերազի Ռիդառուրթիւն, որ կը միացնէ լաւ գրութեան մը պահանջուած բոլոր յատկութիւններն. որ ունի լեզու, ոճ, ոգի. ոյր հեղինակն Հայ կը մնայ Եւրոպական ժողովուրդներն այցելելով, եւ՝ Արեւմտեան քաղաքակրթութիւնն իւր ի հայլով պատկերացուցած ժամանակ՝ առիթ կը գտնէ զարթուցանել ազգային յիշատակներ եւ խանդավառել ընդարմացած հոգիներ։

Ինչ որ ալ ըլլայ, կը յորդորենք ժողովուրդն, որպէս զի քաջայերէ Լոյսն որքան ժամանակ որ չը խոտորի անկողնակալութեան շաւղէն. իսկ երբ Լոյսն ալ դառնայ խմբակի մը թերթ կամ դառնայ հովուն փշած կողմն, յայնժամ Երկրագունն չը պիտի կրնայ յանձնարարել զայն առ ազգայինս։ — Այժմ Լոյսի խմբագրութեան գլուխ կը գտնուի Տ. Բիւզանդ Պօզաճեան, թերթին արտօնատէր ու տնօրէն ու խմբագրապետն ըլլալով Գեր. Հմայեակ Եպիսկոպոս Դիմաքսեան։

Հայ մամուլն, ոյր ճիւղերն հոս կը կարուին կամ կը վերածուին, ի Ֆռանսա ճիւղ մը պիտ'ունենայ՝ հրատարակութեամբ Տ. Մկրտիչ Փորթուգալեանի թերթին, որ պիտ'երեւի չարաթն երկու անգամ, չորեքշաբթի եւ չարաթ օրերն։ Եթէ Ֆռանսայի մէջ գտնուող Հայք ընդհանրապէս՝ հակառակ

Անգլիոյ Հայ գաղթականութեան՝ իրրեւ աշխարհաքաղաքացի կ'ապրին, Ֆռանսայի մէջ երբեք երբեք կ'երթան Հայք հաստատել վարժարան մը, տպարան մը: Մասեաց Աղաւնին, եւ այն վարժարանն՝ որ իրրեւ տապան կը ծառայէր աղանոյն, Հայոց վրայ գաղափար մը — եւ նպաստաւոր գաղափար մը — տուին Ֆռանսացւոց, որք անտարակոյս զարմանալով զարմացան՝ տնունն իսկ չը լսուած կամ վայրենի ժողովրդոց կարգ դասուած ազգէ մը տեսնելով ուսումնական անձանց խումբ մը եւ ուսումնասէր շնորհալի սլատանեկութիւն մը: Տ. փորթուգալեանի թերթին Հայոց եւեթ ուղղեալ պիտ'ըլլայ, որպէս էին երբեմն Ոսկանեանի Արեւելքն եւ Արևմուտքն. եւ նպատակ ունի «ցողացնելով հանդերձ հեռաբնակ Հայերին մէջ Եւրոպական լուսաւորութեան նշոյլները՝ Ֆռանսայի Հայ գաղթականութեան եւ ուրիշ տեղերի Հայերին մէջ պնդել միութեան կապը»: Ամենայն խրախուսանաց արժանի է այսպիսի հրատարակութիւն մը: Հրատարակիչն՝ ի դիւրութիւն՝ պիտ'ընդունի մաս առ մաս (վեցամսեայ կամ եռամսեայ) կանխիկ վճարում, առանց ո՛ր եւ է յաւելում ընելու տարեկան բաժանորդագինոյն վրայ, որ է մէկ Օսմանեան ոսկի Թուրքիոյ համար: Թերթին վերաբերեալ նամակ կամ ծրար (բաժանորդագին, եւլն) պէտք է յղուին առ Տնօրէն-Խմբագրապետն հետագայ հասցեով:

M. Portoukalian, Rédacteur du journal *Arménia*, rue Arménie, 2 (Hotel Forer), à Marseille (France)

ԾԱՂԻԿ ԽԱՇԱՆՑ

Վերջերս Հայաստանցի եղբայր մը պատմեց ինձ մի հիւանդութիւն որ շատ կոտորած կ'ընէր իրենց երկրին խաշանց, ըստ իւր բացատրութեան եւ իմ հասկացողութեան այդ հիւանդութիւն ծաղիկն է, ուխտեցի նորա գրել գարմանն, յիութեամբ ներկայիւս իմ խօստումն կատարելու:

Ծաղիկն տարախոխիկ հիւանդութիւն մ'է, կը ճարակի ոչ միայն այս ախտէն բռնուող կենդանեաց հալորդ գտնուելով, նոցա յաճախած մարգագետիններն եւ ճանապարհներն

յաճախելով այլ մինչեւ իսկ այս վայրերէն 200 մէթրի չափ հեռուէն կրնայ ազդել, ուրեմն երբ շրջակայներն այս հիւանդութեան ճարակիլն սկսի ամեն ջանք եւ զգուշութիւն ի գործ ածելու է կենդանիներն այդ հիւանդութենէն զերծ պահելու համար :

Հիւսնդութեան նշաններն . — Քանի մ'օր ջերմէ վերջ (fièvre) խաշանց մօրթին վրայ կոճակներ կ'երևան որք հասունալով կը տափակնան եւ կը լայննան, կեղւոնն կը խորի եւ կը պարունակէ ճերմակ հեղուկ մը ապա չորնալով կեղեւ մը կը կապէ, քիչ օրէն կեղեւներն խցնալով կոճակներ կը ձգեն իրենց անդին ճիշդ նման մարդոց ծաղիկի ձգած կոճակներուն :

Դաւումն . — Այս հիւանդութիւն քիչ անգամ մահացու է . եթէ խնամուի եւ պարզ առողջապահական միջոցներն շատ անգամ բաւական են առաջին առնելու համար . որպէս նշոր եւ տաք պահել նոցա գոմերն, զովացուցիչ ըմպելիներով եւ ուտեստներով նոցա ջերմութիւնն բարեխառնել, զորօրինակ իրենց ջուրին մէջ բորոկածնային աղեր (sel nitre) խառնել, ջրախառն թեփ տալ, շուգամ, ճակնդեղ եւլն . կերցնել, այս միջոցներով 18—20 օրէն ոչխարներն կ'առողջանան :

Պատրաստել . — Երբեք հօտ մը ամբողջապէս չի բռնուիր այս հիւանդութենէն, այլ խումբ առ խումբ, այսինքն նախ մաս մը կը հիւանդանայ . երբ զայնս դարմանել սկսուի, երկրորդ մաս մ'եւս կը հիւանդանայ եւ այսպէս շարունակաբար, որով հիւանդութիւնն քանի մ'ամիս կը տեւէ . ասոր առաջին առնելու համար, շատ անգամ երբ այս հիւանդութիւնն հօտի մը մէջ ճարակի, անոր մէջէ ամենէ նուազ հիւանդի ժահրն առնելով առողջներն կը պատուաստեն, որով ամբողջ հօտն միատեղ կը հիւանդանայ եւ միատեղ կ'առողջանայ եւ փոխանակ 3 4 ամիս տեւելու 18—20 օրէն ամեն ինչ կը լրանայ . այս գործողութիւն մնասակար չի կրնար ըլլալ : Բազմաթիւ փորձեր կ'ապացուցանեն որ պատուաստելով ոչխարաց % 2ն միայն կը կորսուի, իսկ առանց պատուաստի գոնէ % 20 ն եւ երբեմն մինչ % 80 :

Ն. ՏՕՂԱԽԱՐԵԱՆ

ԱՌ Տ. ՄԻՆԱՍ ՉԵՐԱՁ

Ի ՖՈԱՆՍԱԿԱՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻՆ (1)

ՔԵՐՑ ԳԹՈՒԹԵԱՆ

Հիւանդութիւնդ, ո՛ր բարեկամ, որքանի՜ է փափկալար .
Դեզ այցելէ յետ Մայիսին, յետ աւուրցն հեշտ, վարդալաւ .
Տակաւ ելեալ անտառակէն, ուր հաւն ոչ եւս գեղգեղէ,
Մըտնես ի տունն, ուր հեծէ մարդ, այր անունն իսկ ար-
գեղ է՝

Հիւանդանոցն . ո՛հ, հոն ես այժմ : Անիծեալ կեանք, նենգ
մարմին .
Մարմին, ո՛ր քաղցր հեշտանաց հանք . մարմին, մեծ մեր
թըշնամին :
Ես մերթ ամուր է քան զերկաթ, մերթ քան զծաղիկ փափ-
կաղոյն .
Մերթ ախոյեան սրտթեւ արծուին, եւ մերթ տապաւնաւ ու
արժգոյն :

Ո՞վ զքեզ մարդոյն, ո՞վ ես սարգեւ, անիծապարտ դու
մարմին .
Ո՞վ զձեզ, ըզդայք, օժիտք՝ եւս եւ ժանտ սլառուհաւք
մեր զարմին .
Ըզդայարանք անյայթք, անյայդք, որք զմեղր ըմպէք, թո-
րէք թոյն .
Որք զչոզն աստեղց, որք զհուրն աչաց լախէք, և՛ անպա յալս
մըթոյն :

(1) Այն պահուն, յորում Հանդէսս մամլոյ տակ կը գնէինք, մեր մեծանուն
եղբայրակցէն զիր մը ստացանք ծանուցանող թէ մեկուսւմ է Հիւանդանո-
ցէն . « Աւուրջունքիւնս բաւական վերահաստատեցաւ : Երկու օրէն մտա-
գիր եմ երթալ գիւղ, գուցէ Ֆէնէր-Պաղչէ, զտնելու համար հանգիստ եւ
ապարիւնում : » Դերապայծառ Ազարեան Սրբազանին այցն առ Տ. Մինաս
Չերազ ի Հիւանդանոցին՝ որքան համակրելի այցելելոյն նոյնքան Սրբազան
այցելուին է պատուաբեր :

Զմարդն արկանէք . . . Չէր մարթ ըզգեղ, ըզլոյս, ըզբայր :
 Ըզնըւագ,
 Առանց զգայից վայելել. եւ չէր արժան զի ուտորն աւագ
 Արարչութեան՝ ունէր ստեղծում յատուկ. անջատ յանասնոց :—
 Աղամայն խմոր՝ կաւն եղեւ դուն, եւ հրաւիրակ գրախտին՝
 օձ . . . —

Այսպէս Աստուած (ասեն) ըստեղծ զիւրն արարած վեհա-
 գոյն :
 Կաւն որդամբք լի, կաւն այն՝ ակտից բիւրուց անօթ մոխ-
 րագոյն,
 Մարդոյն խմոր եղեւ կաւն այն. եւ ի յայտ գան, զեռան
 որդք
 Յետ հեշտագինն արբեցութեան. եւ փոխան զից՝ ծնանին
 գորտք . . . :

* * *

Արդարեւ յոյժ երանեալ է մարդն, այլ եւ յոյժ չըւտ-
 նայ . . .
 Եւ զայս թերեւս, ո՛ր բարեկամ, խորհիւ դու, մինչ հիւանդ
 Հիւանդապահդ ընդ քո ճակատ հանճարափայլ, ընդ աշխուհոյ,
 Յորս ցոլանայ հոգիդ վրսեմ ուր կարդայնա զվեհ խոկմունսդ :

Մեղմիկ քո բանք երկնազդեցիկ՝ դաշնակութիւնք թուին
 նրմայ .

Սիրայօժար ըզքուն զոհէ. չէ՛ տըքնութիւնն անհրմայ՝
 Հիւանդին հետ դեռահասակ, գորով անուրջ սօկեթեւ
 Հոլաթեւեն զգաղտնիս խըլեալ ի հուր շըրթանցն, ոյց ետեւ՝

Մարդարտաշար ջինջ ատամունք գոգ ստեղծունք են դաշնակի,
 Միակ լեզուին մեղրահոսան՝ մարդարտեայ թումբ կրկնակի :
 Յայգն ըզտագնապ, ըզտենդ բերէ՝ ծովայ մարմինն իբրու ծով :
 Սպիտակազգեստ յառնէ հիւանդն՝ իբր երեւոյթ մ՝ հոգեխումբ :

Հիւանդապահքն ահաբեկիլն. ոչ. այլ զմայլլին, յուզին խոր :
 Չէ հիւանդն այն՝ հանգէտ այլոց. սյր է թէ կիլն մեղաւոր . . .

Դրբգուհն շարժմունքն եւ ակնարկիք, թէ՛ յարթմընի թէ՛ ի
քուն.
Այլ եւ մանկան ունի շնորհ իմն. է՞ հրեշտակ, դէ՞, ո՞ք
թաքուն... :

Առ սընարուն է գիրք մ'եւեթ — Նրմանուքիսնն Յիսուսի.
Երիտասարդն այն ապաքէն նմանի դիմօքն՝ Յիսուսի,
Նաեւ սըրտովն... այլ իւր նայուածքն է խռովիչ յոյժ մերթ
ընդ մերթ.
Փափանցէ նա եւ կործանէ՛ մայրապետին սիրտն—այն բերդ :

* * *

Ստանն ի ձեզ է, մայրապետք, վանեցէք զայն, մինչ ժամ է.
— Զի հանճարք են ստանք. յաւէտ կորուստ մարդկան՝
յայնցանէ.
Մարդն է խորհուրդ, այլ բանաստեղծ մարդն է խորհուրդ
խորագոյն :
Ի հուր բզգայքն իւր բորբոքին, մինչ ողէ զսուրբ սէրն հոգւոյն :

Ստան ի ձեզ է՛, սըրբուհիք. հալածեցէք զայն ընդ փայթ.
Նա սուրբ գըրքով լազու բանիւք, լաստէն իրաց իբր
անխնայ.
Վարեացէ զձեզ յանըզայիցս ի ծոց ջերմին հեշտութեանց,
Զձեզ՝ որ անհայքդ լուսեղինաց անճառ յուղիցն եւ անանց :

Ո՛ սըրբուհիք... Ո՛հ, բարեկամս է հիւանդն այն հիասքանչ.
Փըրկեցէք զայն — եւ զիւր մարմին եւ զիւր հոգին՝ յազդու
դանչ

Սուրբ արցրին այն զարթուցիչ եւ առ Աստուած դարձուցիչ.
Փըրկեցէք զայն. զի կարէ նա մարդկան լինել նոր փրկիչ :

ԳՐԱՍԷԼ՝ ԱՏՈՄ

Մեծաշուք Գուիսոն իբխան Լուսինեան օրինակ մ'եւերիւս-
գունս կը նուիրէ Էջմիածնայ Դեղագեան հեմարանին :

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՇԱՐԺՈՒՄ

ԲՈՎԱՆԴՈՒԹԻՒՆ ՅՈՒԼԻՍ ԱՄՍԵԹՈՒՅՆ

Սիրանոյշ. — Է՞ր սպանեցիր (Տաղ). — Վիգդօն Իւկօ
և Իշխան Լուսինեան. — Գրօմուէլի նախաբանն. — Հայ-
րիկն ի Կոստանդնուպոլիս. — Թագուհի Պէյլէրեան. — Հայ
թերթ մ'ի Գռանսա. — Թրքաշայ մասնուն. — Օրագրու-
կան դատ մը :

Երկրագունձի Տնօրէն-Խմբագրապետին խմբագրութեամբ
հրատարակուած այս միամսեայ Հանդէսն իր երրորդ շըր-
ջանին մէջ է թևակոխած : Միակ գրչի մ'արդիւնք, Շարժումն
անտարակոյս չը կրնար երբեք կատարել Երկրագունձի
գործն, ուր ազգին ամենէն ձեռնհաս ու փայլուն գրիչը կը
միանան, սակայն կրնայ սոյն մեծ Հանդիսին կերպիւ իւր
իբրեւ լրացուցիչ ծառայել Գրական և Իմաստասիրական
Հաւաքածոյն : Բաժանորդագիրն յոյժ մատչելի է . միայն 20
դրանեկան է մայրաքաղաքիս մէջ, և 26՝ արտաքոյ մայրա-
քաղաքին . իւրաքանչիւր թերթի գինն է 2 դրանեկան :

Երկրագունքը կը հրահարեալի ամիսն անգամ մը:

Տարեկան բաժանորդագիւնն է՝ 4. Պոլսոյ համար երկու ար-
ժաք մէկիս, գաւառաց համար յիսուն դանեկան արժաք, օտար
երկիրներու համար 12 ֆրանկ, քղրասարուքեան ծախսն ըն-
կերութեանս վրայ լինելով:

Բաժանորդագրութեան տեղին է Մեծ. Աւեսիս Էֆէնքի Եօր-
սամեանի գրասենեակը, Կ. Պոլիս, կամուրջին զլուխը, Վա-
լիսէ Սուլքան խան, քիւ 6, եւ կամ Արամեան Տօգարան Չազ-
մագըրլար Եօգուշու, Յակոբեան խան, քիւ 15:

Սմբագրութեանս վերաբերեալ գրութիւնք ուղղելի են առ
Հանդիսիս Տնօրէն՝ Նդիա Տէմիրնիպաշեան, Կ. Պոլիս Զին-
հանքըլար Եօգուշու Արեւելեան Շուկայ Շարգ չարքար (Նոր
Պօստաւոյ) վերին լարի, քիւ 52: Տնօրէնը գրասենեակը կը
գտնուի՝ Զորեհաքքի եւ Շաքար օրերը կէս օրէն յետոյ:

Իւրաքանչիւր քերթի զինն է չորս դանեկան:

Կը վանառուի նետեալ տեղերը՝

Կ. Պոլիս. ջրավանառ Պօղոս Աղաի եւ Յակոբ Աղաի
խանութներն ի Պահնէ գաբու:

Առաջին տարին կը գտնուի գրասենեակն: Գինն է 4 Մէկիս:

ԳՈՐԾԱՆՈՒԹԻՒՆՔ

Փարիզ.	Մեծ.	Գաբրիէլ Էֆէնքի Էգնալեան (M. Kapriel Eknayan. Rue du Faubourg Montmartre 47. Paris)
Մանչեսթըր	»	Գ. Էֆէնքի Մոյսովաճեան (Mr. K. Mol- dovack care of Messrs Gamushguerdan Bros 400 Portland St. Manchester.
Վարնա	»	Կարապէտ Էֆէնքի Յովսափեան
Կարիս	»	Յակոբ » Համամեան
Եօզգաս	»	Մինաս » Քիրմեան
Ա.Քիօն Բ. Հիսար	»	Սմբատ » Դաւիթեան
Սրվազ	»	Յարութիւն » Բարունակեան
Մարաշ	»	Յարգիս » Կ. Մամուլեան
Սյնքապ	»	Վահան » Քիրմեան
Փուշ	»	Մկրտչ » Սարգեան
Վան	»	Մարկոս » Նարսեան
Կզի	»	Աւեսիս » Վաչէտունեան
Իզմիթ-Պահնէնիկ	»	Յարութիւն » Տէր Կարապէտեան

Հասցէի փոփոխութեան եւ քերթերու քննունելութեան
անկանոնութեան պարագային, Տնօրէնութեանս՝ ժամանակին
իմաց տալ կը խնդրուի: